

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 23 (Aralık/December 2025), s. 93-114
Geliş Tarihi-Received: 11.11.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 26.12.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.18044009

İctihat Dergisinde Yer Alan Bazı Yazılılarıyla Abdullah Cevdet'in Edebiyata ve Edebiyatçılara Bakışı

Abdullah Cevdet's Perspective on Literature and Literary Figures in Some of His Articles Published in the İctihat Magazine

Hanife Yasemin MUMCU*

Öz

Dr. Abdullah Cevdet, gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi gerekse yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında siyaset ve düşünce tarihinin önemli isimlerinden biri olmuştur. Tıbbiye'de okurken oradaki derslerden ve ders kitaplarından çok fazla etkilenmiş, farklı yerlerde doktorluk mesleğini devam ettirirken bir yandan da gerek kendisinin çıkardığı gerekse başkaları tarafından çıkarılan çok sayıda yayın organında düşüncelerini yaymak için yazılar yazmış, pek çok tercüme yapmış, takibata uğramış, yazılarında özellikle İslamiyet karşıtı veya o günler için sakıncalı kabul edilen siyasi görüşleri nedeniyle sürgüne gönderilmiş veya hapisle cezalandırılmış ancak karşılaştığı tüm bu zorluklara rağmen düşüncelerini açıklamaktan vazgeçmemiştir. Onun dikkati çeken bir başka özelliği ise edebiyatçı kişiliğidir. Şiirler yazmış, özellikle Fransız edebiyatından çok sayıda tercüme yapmıştır. Farklı coğrafyalarda hareket hâlinde geçen hayatına rağmen döneminin edebiyatından da uzak kalmamış ve Türk edebiyatının önemli isimleri, onların eserleri ve yeni çıkan dergiler hakkındaki düşüncelerini, yorumlarını ifade eden yazılar yazmıştır. Bizim bu çalışmadaki amacımız Türk siyasetinde özellikle "Tam Batıcılık" yanlısı tutumuyla hafızalarda yer etmiş, eğitimi aldığı doktorluk mesleğini sürdürmüş Abdullah Cevdet'in edebiyatçı tarafını da ortaya koymak, onun İctihat dergisinde yer alan yazılarından özellikle dönemiyle ilgili olanları değerlendirmektir. Böylece onun çok yönlü kişiliğinin ortaya çıkmasına bir katkı sağlanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Cevdet, İctihat Dergisi, edebiyatçılar, edebî eserler, edebî hadiseler.

Abstract

Dr. Abdullah Cevdet was one of the important figures in the history of politics and thought, both during the final period of the Ottoman Empire and in the early years of the newly established Republic of Turkey. While studying at the Medical School, he was greatly influenced by the lectures and textbooks there. While continuing his medical practice in various places, he also wrote articles to disseminate his ideas in various publications, both those he published himself and those published by others. He made many translations and was exiled or imprisoned for his political views, which were considered anti-Islamic or objectionable at the time, but despite all these difficulties, he never gave up expressing his ideas. Another striking feature of his personality was his literary side. He wrote poetry and made numerous translations, especially from French literature. Despite his life spent constantly moving between

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hanifyasemin.mumcu@ikc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3612-3611.

different geographical locations, he did not remain distant from the literature of his time and wrote articles expressing his thoughts and comments on important figures in Turkish literature, their works, and newly published magazines. Our aim in this study is to reveal the literary side of Abdullah Cevdet, who is remembered in Turkish politics for his stance in favor of “complete Westernization” and who continued his career as a doctor, and to evaluate his articles in the *İçtihat* magazine, especially those related to his period. This will help reveal his multifaceted personality.

Keywords: Abdullah Cevdet, *İçtihat* Journal, litterateurs, literary works, literary events.

Giriş

Dr. Abdullah Cevdet [Karlıdağ] (1869-1932), dinî eğilimin kuvvetli olduğu bir aileden gelmesine rağmen Mekteb-i Tıbbiye’de hâkim olan biyolojik materyalist eğilimlerden etkilenir ve bu sahada Ludwig Büchner’den çeviriler yapar; Karl Vogt, Ernst Haeckel ve Spencer’ın düşüncelerini benimser. Aynı zamanda siyasete de ilgi duyan Abdullah Cevdet, daha sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti ismini alacak olan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer alır (Hanioğlu, 1988, s. 90). Düşüncelerini, kendi çıkardığı *İçtihat* başta olmak üzere çeşitli yayın organlarında ifade etme fırsatı bulan yazar, özellikle dinin toplumları geride bırakan en önemli etken olduğuna dair din aleyhtarı düşünceleri, sahip olunan bütün dinî ve kültürel değerlerin terk edilerek tam anlamıyla Batılılaşmak gerektiğine dair aşırı olarak kabul edilen görüşleri nedeniyle şimşekleri üzerine çekmiş bir isimdir.

Abdullah Cevdet’in düşüncelerini yansıttığı yayın organları arasında, kendisinin çıkarttığı ve çeşitli nedenlerle yayımı durdurulduğunda farklı isimlerle çıkartmaya devam ettiği *İçtihat* dergisinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Yazar, 1904-1932 tarihleri arasında 358 sayı olarak çıkan bu dergide “Tefrikalar, yazdığı biyografiler, şiirler, tenkitler, kitap ilanları ve tercümeler” vasıtasıyla derginin içeriğine yön vermiştir (Kahraman, 2023, s. 492). Bu dergide dikkati çeken siyasî makalelerinde daha çok “değişen dünya siyaseti, Türklerin ve Türkiye’nin bu siyaset üzerine görüşleri, Batılı devletlerin başarılarının sırları ve medeniyette ulaştıkları seviye” (Kahraman, 2023, s. 492) konuları üzerinde duran Abdullah Cevdet’in önemli bir özelliği de bu kadar aktif bir şekilde devam eden düşünce ve meslek yaşamının yanında döneminin edebiyatını, edebiyatçıları da takip etmiş olmasıdır. Kendisi de bir şairdir ve *İçtihat*’ta yer alan yazılarından anlaşıldığı kadarıyla eski şiirimize de aşinadır. Ancak onun ilgisi daha çok dönemindeki edebiyatçılara, edebî hadiselerle yöneliktir. Biz de bu çalışmamızda Abdullah Cevdet’in *İçtihat*’tan derlediğimiz edebî yazılarından yola çıkarak dönemin edebiyatçıları, edebî eserleri, edebî hadiseleri hakkındaki bakış açısını, yorumlarını ortaya koymayı amaçladık.

1. Edebiyatçılar

Abdullah Cevdet, döneminde yaşayan veya daha önce hayatını kaybetse de edebiyat camiasında etkisini devam ettiren pek çok sanatçı hakkında yazılar kaleme almıştır. 19 Mayıs 1927’de hayatını kaybeden Ahmet Hikmet’in ölümünden duyduğu üzüntüyü anlattığı bir yazı kaleme alır (Abdullah Cevdet, 1927a, s. 1). Abdullah Cevdet’e göre Fransa’da, İngiltere veya Almanya’da bir muharririn ölmesi çok büyük bir eksiklik değildir çünkü onun yerine on tane yeni yıldız parlayacaktır. Bizde ise Ahmet Hikmet Bey’in vefatı büyük bir boşluk yaratmıştır. Ahmet Hikmet Bey’le olan dostluğunu “aklı” olarak niteleyen yazar onun için “yaratmadı denebilir” ifadesini kullanır. Bu ifadeyle Ahmet Hikmet Bey’in yazarlık yönünü kısır bulduğu düşünülebilir. Ancak onun özelliği edebiyatımızda ve bilhassa lisanımızda başlayan “sadeleşme” cereyanını süratlendirenlerden biri olmasıdır. Beyan kudretini ilk kez *Altın Ordu*’suyla gösterdiğini belirten Abdullah Cevdet, bu eserin bir adapte olduğu söylentilerinin bile Ahmet Hikmet Bey’in hizmet ve kudretine zarar veremeyeceği görüşündedir.

Ahmet Hikmet Bey'in büyükbabası Abdülhalim Efendi ile babası Sezai Efendi'nin mutasavvıf ve zamanlarınca güzide şairler olduğunu ifade eden yazar, *Haristan ve Gülistan* adlı eser vasıtasıyla en kuvvetli güzelliğin sadelikte bulunduğunu her zaman göstereceğini de ekleyerek eserden bazı cümleleri örnek olarak verir. Abdullah Cevdet'e göre fikir adamlarının ölümü tam bir ölüm değildir, "hatta bunların birçokları öldükten sonra daha ziyade şiddet ve kuvvetle yaşarlar. Bu, bizim için az teselli değildir ve şark, bu hakikatin faal ve pür-ıştial yaşayışla yaşamakta olduğu bir ülke olmakta devam" ederler (Abdullah Cevdet, 1927a, s. 1).

25 Kanunievvel 1922 tarihli *Tanin*'de Abdülhak Hamid'e ait olan "Mevki Viyana" başlıklı bir şiir yayımlanmış¹ ve Abdullah Cevdet de *Akşam* gazetesinde "Abdülhak Hamit ve Tomas Karlayl" ünvanlı bir fıkra yazmıştır. Abdullah Cevdet'in goril başlı, aslan yürekli olarak nitelendirdiği Thomas Carlyle, *Kahramanlar* adlı kitabında İngilizlerden, Shakespeare ve Hint İmparatorluğu arasında bir seçim yapmaları istense tereddütsüz bir şekilde Shakespeare'in tercih edileceğini belirtmiştir. Büyük adamların böyle takdir edildiğini ifade eden Abdullah Cevdet sözü "Türkiye'nin şüphesiz en büyük şairi ve üdaba ve şuarasının ilhamkârı olan" Abdülhak Hamid'e getirir ve Viyana sokaklarında sürünürken sadakaya muhtaç bir adam hâline düşürüldüğünü esefle belirtir (Abdullah Cevdet, 1923a, s. 3144). Bu memleketin güzide bir evladı, "mevcudiyet-i fikriye ve vicdaniyesi itibariyle (...) bir vâlid-i macidi" olduğunu belirttiği Abdülhak Hamit'e karşı büyük bir vefasızlık yapıldığını söyleyen yazara göre Namık Kemal ve Hamid olmasalardı vatan ve hürriyet kavramları çok az şey ifade edecekti. Abdullah Cevdet sözlerini "Âyânlık, devletin âyânlığı ilga olunabilir, fakat milletin âyânlığını ilga etmeyi kimse aklına getirmez. Âyân-ı millet kelimenin lûgat manasıyla 'milletin gözleri' demektir. Millet, bunlarsız kör olur: Bâtılı haktan, şerri hayırdan ayırt edemez olur. Askerî sahada yüksekliğini, mertliğini göstermiş olan milletim, vicdan ve fikir sahasında da cesaretini, seciyesinin belagatini göstermekte tereddüt ve teehhür etmeyecektir ümidindeyim." şeklinde tamamlar (Abdullah Cevdet, 1923a, s. 3144).

Bu yazının yazılmasından yaklaşık iki yıl sonra Abdullah Cevdet, arkadaşı Celal Münif Bey'le birlikte Hamit'i ziyarete gider. Senelerin ağırlığı ile yorgun bir vaziyette bulacağını düşündüğü Hamit onu şaşırtır. Zekâ ve dehanın ihtiyarlık bilmediğini ifade eden yazar, otuz sene evvel ilk defa Çamlıca'da huzuruna çıktığı Hamit'te, yalnız sakal ve saç rengi müstesna, hemen hiçbir esaslı ve ruhani değişme görünmediğini, ruhunun ifadesi ile belagatinin aynı kaldığını söyler.

Abdülhak Hamit Bey'i böyle ruhani bir gençlikle görünce İskoçyalı ve çiftçi şair R. Burns'ün bir fıkrası aklına gelir: "Tahammül kadar sabit hiçbir şey yoktur. Ölüm kadar muhakkak hiçbir şey yoktur. Kalbimizin her darbesi bize bir yara açar; eğer sanat-ı şiir olmasaydı hayatımız ebedî bir kanamak olurdu; sanat-ı şiir, tabiatın bizden diriğ etmiş olduğu şeyi bize verir: Endişesiz saadet, ebedî gençlik." (Abdullah Cevdet, 1923a, s. 3144). Hamit Bey'e Viyana'nın fikir hayatının ne merkezde olduğuna dair soruya aldığı cevap ise azim sefaletle rağmen, "güzel Viyana'da ilim, edebiyat, sanat, musiki, lisan hep bu iştigâlât ve iştigâlât-ı aliye ve ulviyenin hemen her zaman olduğu gibi" yaşadığı şeklindedir (Abdullah Cevdet, 1923a, s. 3144).

Abdülhak Hamit'le ilgili bir başka yazısında şairin Maçka Palas'taki dairesine Macit ve Muhsin Bey adında iki Giritli gençle ziyarete giden Abdullah Cevdet, kapıdan girdiği andan itibaren kendisini etkileyen ortamı anlatır. Ona göre koridorun temizliği ve sade

¹ Bu şiir hakkındaki bir değerlendirme için bk. Ulaş Bingöl, "Şair-i Azam'a Mektup'a dair bir inceleme", *SUTAD*, Güz (2018), s. 137-152.

güzelliği, salonun tefrişi, duvarlardaki resimler ve etajer üzerindeki zarif biblolar evdeki necip ruhun birer yansımalarıdır.

Bir kişinin yaşadığı yerin onun aynası olduğuna inanan Abdullah Cevdet'e göre "Zevk-i selim ve hiss-i salim sahipleri bir kulübeye bile ruhlarının damgalarını basarlar." (Abdullah Cevdet, 1927b, s. 4470). Dehanın üzerinde senelerin tahrip etkisi yaratmadığını ifade eden yazar, Abdülhak Hamit salona girdiği anda bir "tulû-yı intibâî" olduğunu belirtir. Abdülhak Hamit'in yanındaki genç, şairin şiirlerini toplayacak olan kişidir. Abdullah Cevdet ve beraberindekiler oraya gelmeden önce Hamit'in bir şiirini hatırlamaya çalışmışlar ama başarılı olamamışlardır. Muhabbet sırasında söz, Hoca Tahsin için Hamit'in yazdığı mersiye gelir. Hamit bu mersiye'nin yayımlanış macerasını hiç eksiksiz hatırlayınca Abdullah Cevdet aynı kuvvetli hafızanın, Hamit'in kendi şiirleri için geçerli olmadığını belirtme gereği duyar.

Hamit'in şairlik yönüne vurgu yapması sebebiyle yazar tarafından sorulan bir soruya verdiği cevap, şairin "Makber" önsözündeki düşüncelerini çağrıştırmaktadır: "Şiirlerini, eserlerini hangi vaziyet-i ruhiyede yazdığını sual ettim; ben bilir miyim? dedi. Bu cevap benim için bâligân-mâ-belâg kâfi geldi: Üstat, benim sualime cevaben yüz sayfa dolduracak izahatta bulunsaydı öğrenmek istediğimi bu kadar tam bir surette yine öğretmiş olmazdı." (Abdullah Cevdet, 1927b, s. 4471) dedikten sonra Hamit'te "her deha adamı gibi gayr-i şuurluk" olduğunu ilave eder. Abdülhak Hamit'i Lord Byron, Paul Verlaine, De Quincey, Charles Baudelaire ve sadece İran'ın değil bütün şarkın en büyük lirik şairi olarak gördüğü Örfi-i Şirazi ile aynı değerde bulan Abdullah Cevdet'e göre "Eğer Abdülhak Hamit Bey nasıl şiir yazdığını bilse küçük bir artist, bir nâzım olurdu. Büyük şairler ve alelumum dehalar bütün bir kavmin vecd ve istiğraklarının uzun asırlarca müterakim yekûn-ı muazzamına lisan olurlar." (Abdullah Cevdet, 1927b, s. 4471). Şairliği "gayr-i şuurluk" olarak tanımlayan Abdullah Cevdet, şairin "ruhundaki zembereklerin akıl ve mantıkla alakaları yoktur. Akıl ve mantık hâl ile intibakta faal olur. Şairi tahrik eden kuvvet çok uzak bir maziden gelir ve çok uzak bir atıye gider." düşüncesindedir (Abdullah Cevdet, 1927b, s. 4472). Kendisine şiirle yine iştigal ediyor musunuz? şeklinde yöneltilen bir soruya "Şiirle iştigâl olunmaz, şiirle iştîâl olunur" cevabını verdiğini ifade eden yazar, Abdülhak Hamit'in de "bazen fevranıyla civarındaki hayatları imha eden 'Vezûv' yanardağı gibi değil", hem gören, hem işiten, hem ısıtan bir güneş gibi iştîâl ettiği yorumunu yapar (Abdullah Cevdet, 1927b, s. 4472).

Abdullah Cevdet'in Abdülhak Hamit'le ilgili yazdığı bir diğer yazı ise şairin 80. doğum günü nedeniyle kaleme alınmıştır. Bu yazıda Şair-i Azam'ın Firdevsi, Dante, Moliere, Shakespeare, Schiller, Kalderon gibi ölmeyen ve yaşaması arzın yaşadığı müddetçe devam edecek ölmezler arasında bulunduğunu ifade eden Abdullah Cevdet, onun bir irsiyet hazinesiyle beraber doğduğunu söyler. Abdullah Cevdet'in "Bu sebeple onun şiirlerinde 'subconscient' tekellüm ve terennüm eder ve Hamit Bey bu ilm-i mana ile çok kere ne söylediğini bilmez; bu Hamit'in şuurulu şahsiyetidir." (Abdullah Cevdet, 1930a)² yorumu, akla "Makber" önsözünü getirir. Abdullah Cevdet'e göre "asıl kuvvetli şahsiyet şuursuz şahsiyettir [çünkü] şairlikle en az uyuşan, şuurdur. İnsanın en hakiki kıymetini şuursuz şahsiyeti tayin eder." Alkolün, şuurun hâkimliğini geçici olarak ve kısmen tatil ettiği zaman insanın "subconscient" denilen asıl mayasının ortaya çıktığını belirten yazar, Ziya Paşa'nın

"Bed-maye olan anlaşılır meclis-i meyde

² Bahsi geçen yazı, derginin ilk sayfasında yer aldığı ve sayfa numarası da verilmediği için biz de sayfayı belirleyemedik.

İşret güher-i ademi temyize mihektir”

beytini ilmî bir hüküm olarak kabul eder. Yazara göre Abdülhak Hamit’in yüreğini tenvir ve teshin eden, “Bizde en yüksek nüfuz icra etmiş olan edip ve şair Namık Kemal”dir. O, bizde vatan ve hürriyet mefkûresini, bunların da ötesinde izzeti nefis ve istiklal iştiağını da tebliğ etmiştir. Kemal, Hamit ve Ekrem’in bir diğerini tamamladığını söyleyen Abdullah Cevdet, Şemsettin Sami ve Tevfik Fikret’i de Türk müfekkiresi üzerinde necip bir tesir yaratanlar olarak görür (Abdullah Cevdet, 1930a).

Süleyman Nazif’in vefatı üzerine kaleme aldığı yazıda Abdullah Cevdet, şairle 25 yıllık iki taraflı, son dört yılda da tek taraflı bir dostluk ilişkisi içinde olduğunu ifade eder (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4225-4227).

1887 tarihinde hapisanede siyasi hükümlü olarak bulunan Abdülhalim Memduh, Ali Kemal, Fahri ve Kenan Beyleri ziyarete giden Abdullah Cevdet kendisi gibi ziyarete gelen Süleyman Nazif’le tanışmıştır. O sırada başlayan dostluk uzun müddet devam etmiş, bu süre zarfında şair, Abdullah Cevdet’i yakından takip etmiştir. Onun ifadesine göre kendisi Trablusgarp’a sürgün edildikten bir müddet sonra Süleyman Nazif Avrupa’ya firar etmiş, Ahmet Rıza Bey’in idaresinde intişar eden *Meşveret* gazetesinde yazılarını yayımlamaya başlamıştır. Trablusgarp’tan Fizan’a gönderilmek üzereyken Tunus tarihiyle Avrupa’ya kaçmaya mecbur olduğu zaman da Süleyman Nazif’i Paris’te Murat Bey’in yanında bulduğunu ifade eden yazar *Bahriyelilere Mektup* ile *Malum-ı ilam’ı* Ebul-ahrar Tahir müstear ismiyle neşrettiğini söyler. Abdullah Cevdet’e göre özellikle “*Bahriyelilere Mektup* müteheyyiç ve müheyyiç bir şaheserdir.” (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4225). İçtihat Kütüphanesi’nin beşinci kitabı olarak intişar eden *El-cezire Mektupları*’nın ise yüksek heyecanla dolu olduğunu ifade eden yazar, bu eserin kendisine ithaf edildiğini de ekler.³ Yurda döndükten sonra da iki dostun devam eden mektuplaşmalarında Abdullah Cevdet vatan-perverane heyecanların okunabildiğini ifade etmektedir. Sadece yazdıklarında değil dostluğunda da coşkun olduğunu belirttiği şairin yakın çevresi tarafından bilinen bir özelliğini de şöyle vurgular: “Bugün göklere çıkardığını yarın esfel-i sâfiline sokmak bu dişlek ve dişleyici mukteza-yı mizaç ve fıtratı idi.” (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4225). Süleyman Nazif cephesinden bu dostluğun bitiş sebebiyse Abdullah Cevdet’in 1918’de *İçtihat*’ta yayımladığı “Hakikat her şeyden üstün” başlıklı makaledir. Bahsi geçen makalede İttihat ve Terakki’nin yanlışları eleştirilmiş, 24 vagon şekerin gümrüksüz geçirilmesi gibi olaylar söz konusu edilmiştir. Süleyman Nazif de bu makaledeki bazı ifadeleri üzerine alınmış ve Abdullah Cevdet’le olan 25 yıllık dostluğunu kesmiştir. Kısa bir süre önce Abdullah Cevdet’in edebiyat tarihine isminin altın harflerle yazılması gerektiğini ifade ederken Süleyman Nazif, birden onu “hekim olduğunu, şair olduğunu ilan eden bir madrabaz” kelimeleriyle tavsif etmiştir (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4226).

Abdullah Cevdet, Süleyman Nazif’in kindar tarafının kalemini daha da coşturduğunu şöyle bir benzetmeyle anlatır: “Hakkında kin beslediği kimsenin masum bir kuzu olması onun kalemini aç bir sırtlan gibi coştururdu. Onun dostu olanlar dediklerine rağmen gülü sevmeye, görmeye ve koklamaya devam etmeyi göze alırlardı.” (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4226). Birkaç ay evvel *Vakit*’te durup dururken kendisi aleyhinde ithamlarla dolu bir makale neşreden Süleyman Nazif’e cevap vermesini isteyen arkadaşlarına şu karşılığı vermiştir: “Eski dostumun aç kurt kalemi bırakın karnını doyursun. (...) ben *Vakit* karilerine seyr ü temaşa mevzuu olmak için vücudunu zeytinyağına boyayarak ve kispet giyerek eski dostumla güreş tutmak ve sen fenasin ben

³ El-cezire Mektupları hakkında detaylı bilgi için bk. Yasemin Mumcu, (2016), “Vatansever Şair Süleyman Nazif ve El-Cezire Mektupları”, *Söylem Filoloji Dergisi*, C.1, S.2, s. 118-136.

iyiyim, sen fenasin sen cahilsin ben âlimim demek için kendimde arzu ve istidat duymamaktayım.” (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4226).

Abdullah Cevdet, *İçtihat*’ın son nüshasında yayımladığı “Büyük Muhabbet” ünvanlı kıtasının Süleyman Nazif tarafından okunmuş olmasını temenni eder:

“Açtım cihana rahm u uhuvvet kucağını
Her zi-hayata zerrelerim “kardeşim” diyor;
Ülfet-i nevalarıyla yürekler pür-ihiraz
Ey düşmanım neden yüreğin “ben taşım” diyor?” (Abdullah Cevdet, 1927c,

s. 4226).

Kıymetli ve kadim dostunun kendisiyle dargın gittiğine çok üzülen Abdullah Cevdet, “bu âli kalemli, şiddet-i infial ile malul mizaçlı aziz ve eski” dostunun “ana baba bir kardeşi olan mücessem-i nezahat ve necabet Faik Ali Bey kardeşimizle üç seneden beri dargın ve firaş-ı ihtizarında bile bulunmamış olmak derecesinde dargın ve kızgın gitmiş olması”nı kendi üzüntüsünü hafifletme sebebi olarak görür (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4226). Cenaze töreninde tabutunu gözyaşlarıyla takip eden Abdullah Cevdet, kendisini İstiklal mahkemelerine sevk ve en ağır akıbetlere uğratmak kastıyla ithamlarda bulunmasının Süleyman Nazif’i ebedî menziline gözyaşlarıyla teşyi etmesine mâni olmadığını ifade ederek on iki sene evvel *Neval-i Milli*’nin 278. sayısında şair için yazdığı makaleyi bir kez daha yayımlama gereği duyar. “Süleyman Nazif Bey” başlıklı bu makalede onun kişiliğinden ziyade edebî kişiliği üzerinde durmuş, muntazam bir eğitim almamış olmasına rağmen “mektep” sahibi olmak kuvvetini gösteren, hem manzum hem mensur eserlerinde başarılı bir isim olduğunu ifade etmiştir. Manzumelerinin hepsinde “şebab” kelimesini mutlaka kullandığını ve ona ilahi ilhamı gençliğin verdiğini belirten Abdullah Cevdet “Şairiyet ona değil, o şairiyete hâkimdir. Bu fikrimi ‘o artisttir’ demekle ifade edebilirim.” düşüncesindedir (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4227). Süleyman Nazif gibi kuvvetli nesir yazarların da çok olmadığını ifade eden yazar onun nesirlerini yüksek dağların başından durmaksızın dökülen büyük bir suya, “mesela ‘Eğin’ şehrinin muazzam ‘Kadı Gölü’nün iki bin metreye yakın irtifaından kulak sağır edici gürültülerle aşağı düşen beş metre katrında su ve köpük sütunu”na benzetir (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4227). Ancak bu muazzam velvele ve kelimelerin musikisi nedeniyle okur düşünemez, tenkit edemez; ifade ve elfaz girdabına alınarak muharririn istediği tarafa götürülür; “netice, musiki sustuktan sonra anlaşılır. Benim Süleyman Nazif’ten anladığım budur ve beklediğim budur.” diyen Abdullah Cevdet “Muhteşem ve sihar ve -bu mümtaziyetle bazen tehlikeli bir muharrir” olarak gördüğü dostu Süleyman Nazif için son olarak şu değerlendirmeyi yapar: “Arslanlarla oynayan ve onlara hâkim olan bir canbaz gibi en vahşi ve gayri munis kelimelerle oynar, benim nazarımda ise kelimelerin arslanlığı arslanların arslanlığından daha heybetli, daha muhatarlı ve ba-husus daha müstemirdir.” (Abdullah Cevdet, 1927c, s. 4227).

Nüzhet Sabit’in vefatının 5. yıldönümü sebebiyle kaleme aldığı bir yazıda ise “yalnız fazilete tapmış” biri olarak vasıflandırdığı Nüzhet Sabit’in “mabudesi de büsbütün başka bir zülcelal ve zülkema” olduğunu belirten Abdullah Cevdet, ölüm haberini aldığı zamanki duygularını anlattığı yazıyı tekrar yayımlamıştır (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3477-3478). Yürekten, candan sevdiği “bu ışık veren, ısıtan zekânın gurub ettiğini” gazetelerden öğrendiğinde “hayatından bir parçanın çatırdayarak yıkıldığını harim-i canında” duyduğunu belirten yazarın aklına o anda Fransız mütefekkir J. M. Guyau’nun “Sevilen birini kaybetmek, insanın nefsinden bir şey kaybetmesi ve bizzat kendisinin de ölmeye yaklaşmasıdır.” şeklinde çevirdiği bir cümlesi gelmiştir. “Nüzhet Bey’in ziyai Türkiye için, kaffe-i hayvanatıyla, insanatıyla, eşcariyle, madeniyle ve hatta tarihiyle bir vilayetin ziyai kadar zarar ve hüsrân oldu.” (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3477) diyen yazar, Türkiye’nin

bu kaybın farkında olmadığını esefle belirtir. Abdullah Cevdet'e göre "Mütefekkirleri ki bir milletin dimağı demektir, böyle düşünen milletler ne kadar büyüktür. Ne kadar hürmete ve muhabbete şayandır!" (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3477). Hafız'ın "Cihan ve cihanda her ne varsa cümlesi ehemmiyetsiz ve küçüktür. Bu muhtasarı marifet ehlinde diriğ etme" mealindeki beytini verdikten sonra şarkın asırlarca evvel İngiltere kafasıyla düşünmesine rağmen günümüzde şarkın niçin böyle kadir bilmez olduğunu sorgular. Bir yıl önce akciğerlerinden rahatsızlanan Nüzhet Sabit'in kışlarını İsviçre'nin Davos Sanatoryumu'nda geçirmesi gerekirken onun mali durumunun yetersizliği, dostlarının ise ona yardım için bir araya gelmemeleri nedeniyle hayatını kaybettiğini belirtir.

Nüzhet Sabit'in ülkenin geleceğiyle ilgili çok yerinde kaygılarını cesurca ifade ettiği için İttihatçılar tarafından uğradığı takibat sonrası huzur bulamadığını belirten Abdullah Cevdet, onun "Bugünün Vazifesi" başlıklı risalesiyle "ne büyük ve yüksek bir cesaretle itikadını söyler bir zekâ olduğunu" gösterdiği inancındadır (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3478). Nüzhet Sabit bu risalesinde İttihatçılar henüz hükümette ve İstanbul'da Almanlar hüküm sürerken İttihatçıların güvendiği Almanya ve Avusturya'nın çökmüş olduğunu, vakit geçirmeden İngiltere ve Fransa'ya müracaat edilmesini, bir an önce Osmanlı'nın tek başına sulh yapması gerektiğini ifade etmiştir. Abdullah Cevdet'e göre bu risalenin neşredilmesi can çekişmekte olan İttihat ve Terakki hükümetini kudurtmuş, polisler tarafından herkesin üstü aranarak risale toplatılmış, risalenin basıldığı matbaanın sahibi ve çalışanları Bekir Ağa bölüğüne gönderilmiş, o zamanın polis müdürü Bedri Bey tanıdıklarından birine "O Nüzhet'i bir defa ele geçirsek kazıklayacağız" (Abdullah Cevdet, 1925a, s. 3478) bile demiştir. On, on iki gün sonra Mondros Adası'nda imzalanan mütarekename ise Nüzhet Sabit'in ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Nüzhet Sabit'in şimdi bu bedbaht vatanın bedbaht toprağı altında yattığını fakat bu toprağın üzerinde muammer olanların çoğundan daha diri olduğunu ifade eden yazara göre Nüzhet Sabit kavmimizin hayatını nurlandıran yıldızlardan biri olmaya devam edecektir.

Abdullah Cevdet'in Tevfik Fikret'le ilgili uzun yazısı, şairin 10. ölüm yıldönümünü takip eden günlerde kaleme alınmıştır (Abdullah Cevdet, 1925b, s. 3701-3706). Fikret'le 22-23 yaşlarındayken tanıştığını belirten Abdullah Cevdet, şiirlerinin şair tarafından çok beğenildiğini, kendisiyle sık sık İsmail Safa'nın evinde bir araya geldiklerini söyler. Yazara göre Tevfik Fikret "kelimenin asude ve cebr ve tasannusuz manasıyla büyük şair ve büyük insan" olmuş ve ölmüştür. O "Millet dalı üzerinde insanlık ağacını kuş bakışıyla temaşa ve terennüm edecek yüksekliğe çıkmıştır." (Abdullah Cevdet, 1925b, s. 3701). Abdullah Cevdet'e göre Tevfik Fikret'in büyük bir Türk değil de büyük bir insan olmasında hiç kimsenin şikâyet etmeye hakkı yoktur. Fikret'in "göğsünde fazilet için, muhabbet için, hak ve hakikat için, insanlık için çarpan kalbin içinde coşan kan"ın Türk kanı olduğunu ama bunu kimsenin anlamadığını da sitemle ifade eder. O öldüğü zaman cenazesini teşyi eden hemen hiç kimsenin bulunmadığını, bunun bir sebebinin de o zamanlarda Türkiye'ye hâkim olan hükümetin akılca ve kalpçe çok zayıf bir hâlde bulunmasına bağlı olduğunu belirtir. Ölümünden bir hafta evvel Fikret'i Aşçıyan'da ziyaret eden Abdullah Cevdet, Türk vatanı için şairin yüreğinde yanan yarayı hissettiğini ifade ettikten sonra şairin Boğaziçi'ne bakarak "Bu güzel vatanın ihtizarını bize gösterdiler" dediğini belirtir (Abdullah Cevdet, 1925b, s. 3701).

Tevfik Fikret için ciltler yazmanın mümkün ve gerekli olduğuna inanan Abdullah Cevdet'e göre "Tarih-i Kadim" ölmeyecek eserlerden biri, *Haluk'un Defteri* ise hangi lisana tercüme edilse kudret ve hararetini muhafaza edebilecek bir eserdir. Fikret'e kadar lisanımızda bu kadar zarafetin bulunmadığını ifade eden yazar, ressam, musikişinas ve şair

olan bu Türk şairinin Türk lisanına yeni bir güzellik ve zariflik kazandırdığına inanmaktadır.

Fikret'in ilk ölüm yıldönümünde bir mabet olarak nitelendirdiği Aşiyân'da Anafarta kahramanı Gazi Paşa ile tanıştığını söyleyen Abdullah Cevdet daha o gün bir nişan koyarak Aşiyân'ın yokuşunu tırmanıp Fikret Kâbesini ziyaretine gelen bu genç askerin yalnız bir kumandan değil Anafartalar'dan daha büyük şeyler müdafaa ve ızhâr edeceğine inandığını belirtir. O günle ilgili bir başka anısı da Aşiyân'a gitmek için Dibek Yokuşu'nu birlikte çıktıkları Cevat Rüşti Bey'in "bu cenabet yer de ne kadar uzakmış" (Abdullah Cevdet, 1925b, s. 3702) demesiyle ilgilidir. Nasıl Kâbe'ye giderken Mekke veya Medine şehirlerinden birine ulaşmak istendiğinde Hicaz için "bu cenabet şehir de ne cehennemî iklimde yapılmış" denmezse Aşiyân için de böyle bir ifade kullanmanın o kadar yanlış olacağını belirten Abdullah Cevdet, bu düşüncesini *Vakit* gazetesindeki bir yazısında paylaştığı zaman dostlarının büyük kısmının bu sözü su-i tevil ederek üzerine müthiş bir şekilde saldırdıklarını söyler. Kendisine dinsiz denmiş, Mekke'ye hürmetsizlik etmekle suçlanmıştır.

Şair, mütefekkir ve münevver bir genç olarak gördüğü maarif vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından buranın bir müzeye çevrileceğine dair inancını paylaşan yazara göre her 19 Ağustos'ta Aşiyân tavaf olunmalıdır çünkü şairin ruhu orada inkişaf etmiştir ve hâlâ oradadır. Her tavaf sonrası oradan ruhumuza hararet, nur ve ateş sirayet edecektir. Yazı, Hüseyin Kâzım Bey'in Tefvik Fikret hakkındaki şu yorumuyla devam eder: "Fikret yaşadığı zamanın adamı değildir. Bu halde bile, üstad-ı şiirdir ve edebiyat-ı lisaniyede pek mühim mevki tuttu ve ilhamı sanat ile ikmal ederek muasırlarının birçoklarından ayrıldı. Onun bu seciyesini eserlerinin hemen her yerinde görmek mümkündür. Yaşadığı zamanın küfrân-âlûd ve husûd telakkileri onun âlâm-ı hayatını arttırdı. Ve bütün ümitlerini kırdı. Üstat birçok büyük adamların düştükleri bu su-i tâlî'den vareste kalabilmiş olsaydı. Fıtratın kendine bahsettiği feyz ve kabiliyetten sükûn-ı fikr ve huzur-ı kalp ile istifade eder ve bu son devrin sefahat inkılabı onun makes-i hayat ve irfanı olurdu. Beyrut'taki Amerikan kilisesinin müdür-i fâzılı Doktor Bilis bana Fikret'ten bahsettiği sırada Robert Kolej müdürünün onun hakkında 'Eğer Fikret Amerika'da yetişseydi; o memleketin en büyük adamlarından olurdu!' dediğini söylemişti." (Abdullah Cevdet, 1925b, s. 3703).

Fikret'in "Tarih-i Kadim"inden bir parçayla *Haluk'un Defteri*'nden "Haluk'un Amentüsü"nün ve "Rûbabın Cevabı"nın verildiği yazı, bu örneklerdeki nazîz ve yüksek ilham ve âhengîn ruhları gelecek senenin 19 Ağustos'una kadar mesut ve muattar yaşatmaya kâfi olacağı inancıyla son bulur.

Recaizade Mahmut Ekrem'in ölümü üzerine kaleme alınan bir yazıya ölüm hakkındaki genel yargılarını, tutumunu ortaya koyarak başlayan Abdullah Cevdet, insanların hayatta yaşananlara lakayt gözlerle bakmak gerektiğini, Üstad Ekrem'in de bu sırrı pek iyi bildiğini ve gördüğünü belirtir (Abdullah Cevdet, 1329, s. 2003-2004). Yazara göre "Nejad Ekrem" şiirinin de gösterdiği gibi ondaki tahassüsât ezici bir hâle gelmişti, bu münevver yüzlü insan matem heykeline dönmüştü. Üstad Ekrem bazen "bilnefs hayata alaka göstermiş olsa da hayatın tevsii huzûzâtını tahsil için eğilmeyi hiçbir zaman hatırına getirmemiştir." diyen Abdullah Cevdet, Ekrem'le ilk defa, belki yirmi sene evvel İstinye'deki yalısında görüşüğünü ve istibdada, cehle, taassuba her devirde ve her ahd-i saltanatta nefretini gösterdiğini belirtir. Abdullah Cevdet'e göre Ekrem, "Yükselmek için az çok, fakat her halde, alçalmak lazım olan devirde alçalmaksızın yüksek kalmayı" bilmiş ve "bunu bilmek kahramanlığını fazlasıyla" göstermiş; "gayrı mukayyed-i efal ve akvâlinde hür olarak" yaşamıştır (Abdullah Cevdet, 1329, s. 2003).

Üstad Ekrem'le ölümünden on beş gün önce konuştuğunu bildiren yazar, Ekrem'in vatan hakkında cesur ve ümitvar olduğunu, Maarif Nezaretî'nin vatan evladını okur yazar yapmayı maksat edinmesini umut ettiğini söyler.

2. Edebî Eserler

Abdullah Cevdet döneminde yayımlanan eserler hakkında da detaylı ve kayda değer bilgiler vermiştir. Mehmet Emin'in *Ey Türk Uyan* adlı eseriyle ilgili düşüncelerine yer verdiği yazıda adı geçen eserin tam zamanında, uyanmak ihtiyacının en hâkim, en cabbar olduğu zamanda geldiğini ve bunun doğruluğunu anlamak için 34 sayfalık millî manzumeyi sabır ve dikkatle okumak ve düşünmek gerektiğini ifade eder (Abdullah Cevdet, 1330, s. 364-365). Abdullah Cevdet'e göre mazisinde çok fazla şan olan Türklerin mertliği cihanda meşhurdur ve eğer bu mertliğe noksan geldiyse getiren Türk değildir. Türkler elektriğin, buharın, telsiz veya telli telgrafın, çiçek aşısının, şimendiferin kâşif veya mucidi değildir. Türklerin bir Shakespeare'i, Dante'si yoktur. Fakat Türklerin bunlara malik olmaması Türk'ün kısırlığından değildir. Türk'ün doğduğu ve büyüdüğü iklimde zaten hiç kâşif veya mucit yetişmemiştir. Bu düşünce akla hemen İbn-i Haldun'un "Coğrafya kaderdir" cümlesini getirir. Yazının devamında Mehmet Emin'in eserinden örnek mısralar verdikten sonra şu yorumları yapar: "Türk, fazilet-i maziyesinin hakkını verdikten sonra şefkatli bir şefkatsizlikle şefkatin çokluğundan gelen bir merhametsizlikle kırıbağı eline alıyor. Sevgili "Türk"ünün üzerine yürüyor. Ve elleri ve kalbi titremekte, gözleri heyecan ve merhametten kızarmış ve gözyaşıyla dolmuş olduğu hâlde "Türk"e bağırıyor, yalvarır gibi bağırıyor, bağırır gibi yalvarıyor." (Abdullah Cevdet, 1330, s. 365).

Ey Türk Uyan'da

"Şu mübarek dağlar da senin birer ülkendir"

mısraı gibi tamamen şiir ve hem erkek şiir olan mısralar pek nadir değildir." (Abdullah Cevdet, 1330, s. 365) diyen yazara göre Mehmet Emin, *Ey Türk Uyan*'da şairliğinin bütün derinliğini ve yüksekliğini sarf etmiştir.

Abdullah Cevdet, Ahmet Haşim'in *Piyale* adlı eseri hakkındaki değerlendirme yazısının başında ise bu eser hakkındaki tenkit ve takdirleri özellikle okumadığını, hiçbir tesir altında kalmak istemediğini vurgular (Abdullah Cevdet, 1927d, s. 4236-4238). Kitabı çok büyük lezzetle okuduğunu ve sıcağı sıcağına da değerlendirmek istediği için bu yazıyı yazdığını ifade eden yazara göre "(...) küçücük kitabın başında şiir hakkında bazı mülâhazalar unvanıyla oldukça uzun ve sıkı mütalaalar var. Haşim Bey şiiri nasıl anladığını anlatıyor. Anlaşıyor ki, Haşim Bey'in şiir hakkında fikirleri var fakat zannediyorum ki bu şairlik için iyi bir kuvvet değildir; itikadımca şair ne kadar az şuuri olursa o kadar kuvvetli ve tam şair olur. Şair yüksek bir 'otomat' tır, en ziyade tahteşsuuru ile yaşayan bir mevcuttur." (Abdullah Cevdet, 1927d, s. 4236). Ahmet Haşim'in "Şairin lisanı nesir gibi anlaşılacak için değil, duyulmak üzere vücut bulmuş musiki ile söz arasında, sözden ziyade musikiye yakın, mutavassıt bir lisandır" düşüncesi ile Paul Verlaine arasında bir bağlantı kurar ve Haşim'in murat ettiğini gerçekleştirdiğini belirtir. Haşim'in "Nesrin müvellidi akıl ve mantık, şiirin müvellidi ise idrak mıntıkları haricinde, esrar ve meçhulatin geceleri içine gömülmüş, yalnız münevver sularının ışıkları gâh ve siyah ufk-ı mahsusata akseden kutsi ve isimsiz menbadır... Denilebilir ki şiir nesre tahvil edilemeyen nazımdır." düşüncesine bağlı olarak da şairin "manalı olmaktan evvel daha nice endişeleri vardır ki onlara nispetle mana ve vuzuh şiirin ancak ehil olmayana göre kurulmuş harici bir cephe ve cidarını teşkil eder." hükmünü verir. Abdullah Cevdet'e göre Haşim şiirde müphemiyete fazla bir kıymet vermektedir. Oysa "Müphemiyet güzellik kendisinde bulunursa güzeldir. Fakat ona hariçten getirilip şurasına burasına takılmış ve sokulmuşsa ruhu celp etmez def eder." (Abdullah Cevdet, 1927d, s. 4237).

Yazara göre Ahmet Haşim şiir hakkındaki mülâhazatını bilhassa vuzuhsuzluk ve müphemiyet mihveri etrafında döndürmekte ve nihayet “hasılı şiir Resul’ün sözleri gibi, muhtelif tefsirata müsait bir vüs’at ve şümülü haiz olmalıdır” cümlesini aldıktan sonra katılmadığı bir fikri beyan etmektedir. “... bu hüküm ve kararında iştirak etmediğim bir kelime vardır ki (olmalı) kelimesidir. Bence bu kelimenin yerinde bir ‘dır’ olmalıdır. ‘Haiz olmalı’ değil ‘haizdir’ denilseydi doğru olurdu. Eğer Resuller sözlerini iltizamen müphem söylemiş olsalardı onlar o zaman şarlatanlar, dolandırıcılar, sahte etvâr, adi, soysuz ve ateşsiz eşhas-ı adiyeye olurlardı. Halbuki Resulullah tarafından bir nefir verilmiştir, hakkın, adaletin, kardeşliğin, merhametin ve bilhassa ve bilhassa merhametin nefhasını bu nefir ile uzaklara isâl edeceksin denilmiştir, bu muazzam emri alan can için artık hiçbir mülâhaza, ne müphemiyet, ne vuzuh, ne mükafat, ne mücazat, ne çarmıha gerilmek, ne diri diri yakılmak endişesi yoktur.” (Abdullah Cevdet, 1927d, s. 4237).

Enis Behiç’in *Miras* adlı şiir kitabı hakkında oldukça uzun bir değerlendirmenin yapıldığı yazıya (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4475-4479), bir şiir kitabı hakkında isabetli karar verebilmek için bir hamlede okunması ve hasil olan intibanın akabinde kaydedilmesi gerektiği şeklinde bir giriş yapan Abdullah Cevdet *Miras*’ı üç saatte okuyup bitirdiğini ve ruhunda bıraktığı tesiri şu kelimelerle ifade eder: “Miras, dolu bir bardaktır; içinde tabaka tabaka ve mütenevvi şaraplar, şerbetler ve sular vardır; bu meşrûb tabakaları birbirine karışmamıştır; bardağı başına diken her yudumda başka bir lezzet hisseder, lezzetle mütefâvittir. Şampanyadan, benedikten, limonatadan, romdan, pançtan, evyandan, kisarnadan, ayrandan zenzeme kadar her nev taam ve cinsten mayi var. Enis Behiç Bey muhakkak şairdir. Fakat iyi bir müzisyen olması muhakkak değil. Bu ikinci hükümde yanıyorsam kusur benim samiamındır.” (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4475). İyi şairin kendisi olmasa bile duyma kuvvetinin mutlaka müzisyen olması gerektiğine inanan yazar “Bir şiirin kafiyeleleri ne kadar zengin, ne kadar tabii olursa olsun kelimeler musiki ile beslenmemiş ve musiki, kelimelere kan ve can olmamışsa, kelimeler terennüm ederek dünyaya gelmemişler ve yekdiğerleriyle sevişerek izdivaç etmemişlerse ne İsa-yı mucizdem ne Davud Aleyhisselam onlara lazım gelen hayat ve ahengi veremez.” görüşündedir (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4475).

Bu yazıda vezin konusundaki fikirlerine de yer veren Abdullah Cevdet, hece vezninin o günlerin bir icadı olmadığını, bu veznin bizim kanımızda ve aruz vezninden daha eski olduğunu ifade ederek hece vezninin aruzdan daha fazla “irsiyet kudretine” malik bulunduğunu belirtir. Şiirde musikinin önemi ve hece vezni hakkındaki bu görüşlerinden sonra *Miras*’taki şiirleri neredeyse tek tek inceler, bu şiirlerle ilgili yorum yapar. Şiirleri genel olarak beğenmekle birlikte bazılarında harf uyumsuzluğu, bazılarında kulağı tırmalayan sesler, bazı dizelerde Fransız şairlerinden çok belirgin izler, dağ gibi bir delikanlının sık sık ağlaması gibi kendi mantığına ters bazı ifadeler bulan yazar, bunların Enis Behiç’in şiirlerinde başarısız özellikler olduğunu belirtir.

Abdullah Cevdet’in bu şiirleri incelerken takip ettiği yollardan biri de başka şairlerin eserleriyle karşılaştırmasıdır. Baudelaire, Örfî, Abdülhak Hamit veya Namık Kemal -hatta bazen kendisi- bu şairler arasındadır.

Yazarın yaptığı değerlendirmelere örnek vermemiz gerekirse: Kitapta en başarılı bulunduğu şiirlerden biri “Ey Türk İli” başlığını taşımaktadır ve bu şiiri “en kuvvetli ve en güzel manzume” olarak nitelendirir (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4477).

“Sadaka” şiirine güzel diyebildiğini belirten Abdullah Cevdet

“Tatlıca keman çalan bu adamın
Vardı birkaç küçücük meziyeti”

mısralarını örnek olarak alır ve ikinci mısradaki “vardı”nın satırın en sonunda iken başa alınmasının güzel Türkçeyi Yahudi Türkçesi hâline getirdiğini ifade eder. Yazar, “Hece vezniyle yazanlar inversion yapmamalı, hece vezni böyle şeyler kabul etmez.” görüşündedir (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4478).

Yazısının sonunda Enis Behiç’in çok zarif ancak tekâmülünü henüz ikmal etmemiş bir şair olduğunu ifade eden Abdullah Cevdet’e göre “Hiçbir kimse bizde 33 yaşında bir J. M. Guyau olamaz ve kimseden 25 yaşında ‘bir feylesofun şiirleri’ni beklemeye hakkımız yoktur. Herhalde Enis Behiç Bey’in tebrik olunmak ve teşekkür olunmak hakkıdır ve pek sarıh bir hakkıdır. Hiçbir şairden istediğimiz yolda şair olmayı talep edemeyiz; nitekim hiçbir menbadan istediğimiz yolda kaynamayı, istediğimiz soğuklukta su vermeyi talep ve istihsal edemeyiz. Bizim yapacağımız susuzluğumuzu az çok teskin eden her su kaynağına bir nimet ve veli nimet nazarıyla ve ona dua ve şükretmektir. Kâfir-i nimet olmamayı kâfir olmamaya bin kere tercih ederim: Bin kere tekfir olunalım da bir kere kâfir-i nimet olmayalım.” (Abdullah Cevdet, 1927e, s. 4479).

Sabri Esat, Yaşar Nabi, Muammer Lütfi, Vasfi Mahir, Ziya Osman, Cevdet Kudret, Kenan Hulusi tarafından birlikte çıkarılan *Yedi Meşale* dergisiyle ilgili değerlendirmenin yer aldığı yazıya (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4798-5001), eserlerin dibacelerinin okunmadığından bahsederek başlayan Abdullah Cevdet’e göre bu durum Yedi Meşaleciler’in lehinedir. Çünkü “Eline her kalemi alan neşriyat sahasına atılarak kari bulduğu bir zamanda sanat eserlerini bekleyenlerin de bulunduğunu biliyor ve eserimizi onlara ithaf etmekle büyük bir zevk duyuyoruz.” satırlarının yer aldığı dibaceyi okuyanların manzumeleri okumaktan vazgeçeceği düşüncesindedir.

126 sayfalık manzume ve mensureleri dikkatle okuduğunu ifade eden yazar, bunları ayrı ayrı tahlil etmek için yerinin müsait olmaması sebebiyle her isimden kısaca bahsetmeyi uygun bulur. Üzerinde durduğu ilk isim olan Sabri Esat, Abdullah Cevdet’in değerlendirmesine göre *Hayat* dergisinde “‘Akşamı bekliyorum, akşam olsun diyorum’larla dolu ve çok hafif manzumeler yazdıktan ve çıraqlığını orada süratle geçirdikten sonra (...) birdenbire kendisini toplamıştır.” (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4798). Şairin, *İçtihat* dergisinde “Parkta Kış” manzumesini niçin Ahmet Eyüp takma ismiyle yayımladığını anlayamayan Abdullah Cevdet, bu şiirin pek nefis olduğu ama bazı yerlerde baygınlık vererek musikiye hürmetsizlik ettiği görüşündedir. Sabri Esat’ın bazı mısralarını gençliğini yakan zehirli bir mısra veya ince, zarif şeklinde nitelendiren yazar daha sonra “melek gibi bir genç” olarak tavsif ettiği Yaşar Nabi’nin şiirlerini değerlendirmeye geçer. “Şairin Bahçesi” adlı şiirde “Hırçınlaşan, hırçınlaşır kelimelerini sık sık ve yerinde olmaksızın kullanmasına rağmen çok güzel ve ince hisleri” olduğunu ifade eden Abdullah Cevdet “Kahpeler” şiirini “yüksek bir iffet-i içtimaiye hissini yüksek ilhamı” olarak görür.

“Gecenin azabını çekerler gündüzün de,
Kıpkızıl bir damgadır insanlığın yüzünde,
Bir lokma ekmek için çürütülen kahpeler” (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4798).

Bu şiiri Abdülhak Hamit’in “Bir Sefilenin Hasbıhalı” ile kıyasladığında onun kadar etkili olmadığını söylese de Yaşar Nabi’nin şiirinde “mukaddes bir isyanın halecanı”nın kuvvetle bulunduğu yorumunu yapar (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4798).

Muammer Lütfi’den çok az bahseden yazara göre onun şiirlerinde “İnsanı durduran lem’alar biraz daha seyrek olmakla beraber yok değil” dir (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4799).

Vasfi Mahir’i “Dağların Derdi” şiirinde hassas bulan Abdullah Cevdet

“Artık bayırlarında bir çiçek açmaz oldu,
Onun döndü her yanı vadilerde yaz oldu,

Buz tutan gözlerinde gözyaşları saz oldu,
Menbaları bağrında çatlayan damar oldu.”

mısralarındaki ilhamın bariz bir şekilde Oscar Wilde’ı çağrıştırdığını ve Wilde’ın *İçtihat* dergisinde yayımlanan “Narsis adlı küçücük fakat pek nefis bir hikâyesinin tercümesi gibi” olduğunu ifade eder (Abdullah Cevdet, 192ac, s. 4799).

Abdullah Cevdet, Ziya Osman’ın “Sebil ve Güvercinler”, “Yarasalar”, “Uyku” başlıklı şiirlerinden örnek mısralar verir ancak bunlarla ilgili herhangi bir yorumda bulunmaz; “Boğulan Çocuk” manzumesi içinse “bir hüs-n-i tâmdır ve binaenaleyh bir şiir-i tâmdır.” (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4799) değerlendirmesini yapar.

Cevdet Kudret’in şairlik sahasını arızalı bulan Abdullah Cevdet “Cenaze İlahisi” başlıklı şiirden şu mısraları alarak

“Böyle üryan gidince alacak Allah nemi?
Kediler sıra ile dizili karşı damda,
Dondu boş odalarda şakaklarımın nemi.”

kedilerin ne münasebeti olduğunu anlamının kolay olmadığını belirtir. Poémes barbares unvanının tercümesi olan “Vahşi Şiirler”de bazı renklerin yeni olduğunu düşünen yazar, Kenan Hulusi “Denizin Zaferi”nde Stefan Mallarmé’nin fazla tesiri altında kalmasa muzaffer olacağı yorumunu yapar (Abdullah Cevdet, 1928a, s. 4799).

Abdullah Cevdet’in edebî eserlerle ilgili bir başka yazısı Mehmet Sıtkı Bey’in Rıza Bey tarafından neşredilen *Mecmua-ı Eş’arı* hakkındaki değerlendirmedir (Abdullah Cevdet, 1928b, 5000-5001). Bu değerlendirmeye kitabın ilk şiiri olan “Kervan”la başlayan Abdullah Cevdet’e göre “Bazı kelimeler kendiliklerinden bir şiir ve hülyadırlar, kervan kelimesi de onlardandır.” (Abdullah Cevdet, 1928b, s. 5000). Bir şair olarak gördüğü ancak kusursuz ve zaafsız da bulmadığını ilave ettiği Mehmet Sıtkı’nın muhafazakâr olduğu halde bazen muhafazakâr olmayanların “teknik”ini kullandığını, buna örnek olarak da “ve”leri çok tekrarlanmasının gösterebileceğini belirtir. Abdullah Cevdet’e göre

“Yollar ıssız ve tarlalar şendi”

yerine

“Yollar ıssızdı, tarlalar şendi”

demek elbette daha güzel ve daha Türkçedir.

Şairin çeşitli mısralarından örnekler veren yazara göre “Sıtkı Bey’de kuvvetli şair saikaları var, bu saikalar müstear olmalı; kelimelerin hakk-ı telaffuzlarına riayet olunmalı”dır (Abdullah Cevdet, 1928b s. 5001).

Halide Edip’in *Dağa Çıkan Kurt* adlı hikâye kitabı üzerinde detaylı bir incelemenin yer aldığı yazıda (Abdullah Cevdet, 1923b, 3150-3153), bu kitap hakkında günlük gazetelerde çok sayıda yazı yayımlandığını ancak kendisi kitabı okumadan onları okumak istemediğini belirten Abdullah Cevdet, İkbâl Kütüphanesi sahibi Hüseyin Efendi’nin kendisine verdiği kitabı baştan sona okuduğunu söyler. Yazarın ifadesine göre *Dağa Çıkan Kurt*, ateş dolu bir kitaptır ve biri şekle, diğeri ruha ait iki mümtaz sıfatı vardır. “Ben vahşiyi alelade güzele tercih ederim.” diyen Abdullah Cevdet, “Her zaman olmasa da sık sık görülen matbuiyet-i endamdan” ruhuna gına geldiğini belirtir. Halide Edip’in “tarz-ı tebliği” tamamen kendine özgüdür; beyan olunanın büyük bir kısmı tabiatın ve yaşanmış olaylardan alınmıştır. Hassas bir yazar olan Halide Edip, şekle de önem verir. Abdullah Cevdet’e göre “her yeni kelime ve aleladenin haricinde her yeni tarz-ı ifade, yeni bir fikrin, yeni bir ‘görüş’ün doğması demektir.” (Abdullah Cevdet, 1923b, s. 3150). Hikâyelerde

Abdullah Cevdet'in dikkatini çeken önemli bir nokta da yazarın anlattığı olayların onun gibi nazik bir muharrirenin muhayyilesinden, yangın ve kıyamet yapmaksızın nasıl geçmiş olduğudur. Yazının devamında Abdullah Cevdet bu görüşünü desteklemek için hikâyelerden alıntılar yapar. Kitaba ismini veren "Dağa Çıkan Kurt", yazara göre kitabın en başarılı hikâyesidir. Abdullah Cevdet'in edebiyatçılar ve edebî eserler hakkında yazdığı diğer yazılarda da dikkatimizi çeken önemli noktalardan biri Fransız edebiyatından verdiği örneklerle Türk yazarları ve eserleri hakkındaki düşüncelerini, yorumlarını desteklemesi oldu. Bu, onun sadece Türk edebiyatını değil Fransız edebiyatını da iyi bildiğini ve yakından takip ettiğini göstermektedir. Hikâyelerin ikincisi olan "Zeynebim, Zeynebim"deki ifadelerin aşırı olduğuna inanan Abdullah Cevdet, görünen her şeyin olduğu gibi edebiyatta yansıtılmasının doğru olup olmadığı cevabının kendisine ait olmadığını belirtir. Bu konuda Voltaire ve Shakespeare örneğini veren yazar, Voltaire'in İngiliz yazarı taklit etmekle beraber onu acı bir şekilde tenkit de ettiğini söyler. Voltaire'e göre Shakespeare vahşidir çünkü trajedilerinde insanlığı utandıracak gaddarlıklar bulunur. Abdullah Cevdet'e göre bu yargı haksızdır çünkü Shakespeare sadece gördüklerini rötuş bile yapmadan bir fotoğraf gibi yansıtmıştır. Buna karşılık her manzaranın olduğu gibi tespit edilmesine gerek olup olmadığı sorgulandığında bunun cevabının kendisine ait olmadığını söyler.

Üçüncü hikâye "Tanıdığım Çocuklar" güzel olduğu için değil kuvvetli olduğu için değerlidir. Güzelliğini sadeliğinde bulduğu diğer hikâye "Kabak Çekirdekçi"yi okuduğunda bütün vücudunu "sûzışli bir ıstırap ve mahrumiyet alakasının, devamlı bir ürperme hâlinde, istila ettiğini" hisseden Abdullah Cevdet, hikâyeye ilgili yorumunu şöyle tamamlar: "Bugün bizde ve hele İstanbul'da ne kadar çok kabak çekirdekçi hâlinde bulunanlar var!" (Abdullah Cevdet, 1923b, 3152). Bir diğer hikâye "Cehennem Dağı, Cennet Dağı"nda da Halide Edip'in yürekleri bir merhamet ve muhabbet alakası ateşiyle doldurduğunu belirtir ve bu hikâyenin 19. asrın en büyük Fransız, en sübhani mütefekkeri olduğuna inandığı J. M. Guyau'nun şu dizeleriyle aynı duyguyu yansıttığını söyler:

"La peine le plaisir courent d'un étre a l'autre
Et le votre est le mien et le mienest le votre,
Et je veux que le votre avoustousoit le mien!
Que mon bonheur soi tfait avec celui
Du monde.

Et que porte enfin dans mon coeur dilaté
En dut-il se briser, toute l'humanité!"⁴ (Abdullah Cevdet, 1923b, s. 3152).

Abdullah Cevdet'e göre "Efenin Hikâyesi", "mahir bir ressam fırçasıyla yapılmış bir levhadır" ve efenin, efeliğin ne olduğunu müthiş bir belagatle anlatmaktadır; efenin seciyesini şimdiye kadar hiçbir kitap ve kalem bu kadar iyi gösterememiştir.

Kitaptaki en üzücü hikâyenin "Çakır Ayşe" olduğunu söyleyen yazara göre bu hikâye ifadedeki, şekildeki yenilikler ve şiir şerareleri itibarıyla çok zengindir. Bir diğer hikâye "Duatpe"de harp sahnesinin kuvvetli ve keskin hatlarla resmedildiğini belirten Abdullah Cevdet, bir ara Halide Edip'in hikâyeyi bırakıp "biliniz ey millet ki..." diyerek bir mevzeye başladığını, mevze güzel ve canlı olmasına rağmen hikâyenin tabii gidişini bozduğunu ifade eder.

⁴ Acı ve haz, bir varlıktan diğerine koşar/Ve sizinki benimdir, benimki de sizin/İsterim ki hepinizin olan benim de olsun/Mutluluğum dünyanın mutluluğuyla yoğrulsun/Ve sonunda patlayıp parçalanacak olsa da/Genişlemiş kalbimde taşıyayım tüm insanlığı.

“Topların köpüren, azan, çıldıran ilahileri”nin nefis bir şiir olduğunu düşünen yazara göre Halide Hanım’da şairlik bazen roman-nüvisliğin önüne geçebilmektedir. “Azizin Karısı” ise ona göre “en kısa ve en uzun facia”dır.

Dağa Çıkan Kurt’ta yer alan hikâyelerin değerlendirmesine devam ettiği diğer yazıda “Fadime Nine ile Kerem Dede” hikâyesinin “mazlum ve medhûş Anadolu”dan alınmış bir dilim” olduğunu belirttikten sonra “(Pigmaliyon) gibi, Halide Edip Hanımefendi kendi mahlûk-ı fikriyesinin hayran ve nalanıdır.” (Abdullah Cevdet, 1923c, s. 1373-1374) der.

“Mekkâreci Mehmet” hikâyelerin en uzunudur; çok kuvvetli olmasa da güzeldir. Abdullah Cevdet’e göre Aksaray yokuşunda kabak yüklü arabayı mustaribane çeken o gözler ve yarım postallı mekkâreci Mehmet, çok güzel resmedilmiştir. “Hikâye-nüvisin kalemi bazen ne büyük kudretle bir ressam fırçası oluyor!” yorumunu yapan yazarın üzerinde durduğu son hikâye, aynı zamanda kitabın da son hikâyesidir. “Şebin Kara Hüseyin”den çok sayıda alıntı yapan yazar, hepsinin birer ateş parçası olduğunu ve “nevşin bir ihtirak ile ruhları” dağıldığını söyler. Yazısının sonunda da “Dağa Çıkan Kurt”un “vahşi bir ateşten takdir olunmuş bir şarap gibi” olduğunu belirtir (Abdullah Cevdet, 1923c, s. 1374).

Florinalı Nâzım Bey’in *Hatırât-ı Meşahir* adlı eserinin değerlendirildiği yazıya (Abdullah Cevdet, 1925c, 3577-3578) müellifin hem iyi bir şair hem çok iyi bir insan olduğunu belirterek başlayan Abdullah Cevdet’e göre “Nazım Bey munsiftir, münhasıran sena istemez, tenkidi de takdir kadar sever.” (Abdullah Cevdet, 1925c, s. 3577). Kendisine hediye edilen kitabı hızlı ama dikkatli bir şekilde okuduğunu ifade eden yazar, eserde parlayan yıldızlar gördüğünü, bunların bazıları parlak ve gamzekârken bazılarının da cansız taş parçaları gibi olduğunu belirtir. Şairin yerinde olsa taşları atıp sadece yıldızları muhafaza edeceğini belirtmesine rağmen kendi eserlerinde bunu tatbik edemediğini de itiraf eder. Şiirlerden örnek mısralar veren Abdullah Cevdet’in değerlendirmesine göre Nâzım Bey, “Debdebe-i elfaz istimal etmediği, demokratik lisan ve edadan istiâne ettiği zaman çok daha iyi, daha tabii ve her hâlde daha çok yüksek şair” olmaktadır. Mimar Sinan için yazdığı şiirden de bazı mısraları verdikten sonra Florinalı Nâzım’ın bir caddeye Mimar Sinan adı verilmesi için ilham olduğunu, sokaklara, caddelere ismi ve hayatı hatırlatılması gereken kişilerin isimlerinin verilmesinin çok yerinde bir karar olacağını söyler. Ona göre büyük adamların, büyük millî vakaların isimlerinin sokaklara verilmesi çok faydalıdır çünkü cahil bir köylü bu ismi veya ilk defa gördüğü bir heykeli merak edip kime ait olduğunu, o kişinin neler yaptığını öğrenebilir. Böylece, Victor Hugo’nun benzetmesiyle heykel bu adamın cehaletine kuvvetli bir dirsek vurmuş olur. *Hatırât-ı Meşahir* adlı eser, Abdullah Cevdet’in yorumuna göre bir parça bu tür heykellerin tenvir işini göreceğ fazilete maliktir.

Zekeriya Rıza Bey’in Abdülhak Hamit için yazdığı eserin detaylı bir şekilde değerlendirildiği bir yazıda Abdullah Cevdet, düşüncelerini şiirlerden örnekler vererek destekler. Mesela Abdülhak Hamid üstada yazılacak bir “makame-yi hayraniyet” için şu mısralardan daha güzel matla bulunamayacağı düşüncesindedir:

“Aciz kanatlarımla nasıl etsem irtika
Ben arş u ferş-i şiirine ey cebhe-yi beka!”

Bazı beyitleri kendi içinde değerlendirme yoluna giden yazar, genellikle birinci mısraları beğenirken ikinci mısralardaki bazı kelimelerin sırf vezni doldurmak için kullanılmış hissi uyandırdığını belirtir (Abdullah Cevdet, 1927f, s. 4552-4554). Abdullah Cevdet, gerek hece gerekse aruz vezninin amacının musiki yaratmak olduğunu ama şiirle uğraşan gençlerin bunu bir türlü anlayamadığını söyler.

Zekeriya Rıza Bey'in, Abdülhak Hamit'e hayranlığını ifade ederken kullandığı lisanın biraz Tevfik Fikret lisanına benzediğini ifade eden yazar artık lisanda sadeliğe gidildiğini ve kendisi gibi yaşlıların da gençlere ayak uydurması gerektiğini belirtir. Abdullah Cevdet'e göre Zekeriya Rıza Bey'in manzumesi genel olarak "şayan-ı nazar ve hatta şayan-ı takdirdir." ve işaret ettiği küçük kusurlardan kurtulunca şiirler saflaşacaktır. Kendisinin de anlayacağı üzere "saf bir şairin manzumesinden tek bir kelime tayy ve tebdil edilemez." (Abdullah Cevdet, 1927f, s. 4554).

Şukûfe Nihal'in yeni çıkan şiir kitabı *Gayyâ'*nın değerlendirildiği yazıda eserin hususi bir güzelliği bulunduğu, bunun da içtimai teessürler ve tahassüslerle dolu olmasına bağlı olduğu belirtilir ve yazar fikrini desteklemek için şiirlerden örnekler alır (Abdullah Cevdet, 1930b, s. 5365-5366). Bazı yazılarında da dikkat ettiğimiz üzere Abdullah Cevdet, şairler hakkında yorum yaparken, şiirleri tahlil etme yoluna giderken kendi şairliğini de ortaya koyma çabasına girmektedir. Burada da Şukûfe Nihal'in şiirlerinden örnekler verirken kendisinin daha önce yazmış olduğu şiirlerle benzerlik bulduğu noktaları ortaya koymak ister. *Gayyâ'*yı, son zamanlarda neşredilen şiir kitaplarının en şahsi ilham rüzgârıyla dolu olan eseri şeklinde nitelendiren yazar, bu kitaptaki şiirlerde Nazım Hikmet tesirinin belli belirsiz olduğunu belirtir. Ona göre Şukûfe Nihal ancak kendi kendine benzeyen, kendi kendinin ilhamı olan bir şairdir (Abdullah Cevdet, 1930b, s. 5366).

Yusuf Ziya'nın *Kürkçü Dükkânı* adlı eseri üzerine kaleme alınan yazıda eseri oluşturan olaylar kısaca özetlendikten sonra ilişkilerde, muşakada veya kıskançlıkta herhangi bir kuvvet olmadığı, aşk ihtirakının bulunmadığı belirtilir. Yazara göre Yusuf Ziya "bazı İstanbul muhitinin ahlâk ve irade inkırazını görmüş ve göstermiştir." (Abdullah Cevdet, 1931a, s. 5598).

Yaşar Nabi'nin şiir kitabı *İkimiz* ile ilgili değerlendirmesine (Abdullah Cevdet, 1932a, s. 5727-5729) de ediplerin, mütefekkirlerin ve bilhassa şairlerin, bulundukları içtimai muhitlerin tesiriyle beslendiğini söyleyerek başlayan Abdullah Cevdet, bir şiir kitabını tahlil eden münekkit için en büyük zevkin tahlil ederken kıymetli madenler bulması ve bunu okurlara da ulaştırabilmesi olduğunu ancak Yaşar Nabi'nin kitabı için bunun mümkün olmadığını belirtir. Yaşar Nabi'nin iki yıl önce neşrettiği *Kahramanlar* adlı şiir kitabının bu kitaptan daha kuvvetli, daha vakur ve daha musaffa olduğunu, *İkimiz'*de yeni bir tulû, yeni bir yıldızını beyhude aradığını ve bu arayış esnasında bulduğunun az miktarda sadizm ile çok fazla şehvet olduğunu söyler, bunları okurken hicap duyduğunu da ekler. Kendisinin bu hissettiklerinin bazıları tarafından demode olmakla nitelendirileceğine emindir ve haklı olduğunu göstermek için kitaptan çok sayıda alıntı dizelere yer verir. Bu dizelerde özellikle sadizme dikkat çeken Abdullah Cevdet, "Yaşar Nabi Beyi ve yaş ve baş arkadaşlarını daha yüksek aşk, daha yüksek ideal ile müteheyyiç ve mülhem görmek" (Abdullah Cevdet, 1932a, 5728) istediğini belirtir. "Yüksek şair" in sadece et etrafında dolaşan bir kedi gibi erkeklik ve dişilik mihveri etrafında dolaşmaktan çok uzak kalan heyecanları ve terennümleri olması gerektiğine inanan Abdullah Cevdet'e göre Yaşar Nabi'nin lisanı yine de yaşayacak bir lisandır ve arkadaşları Vasfi Mahir, Kenan Hulusi, Cevdet Kudret ve Nahit Sırrı kadar kudretlidir, mahirdir, latiftir. Bu yorumlara karşılık Yaşar Nabi'nin kendisine güvenmeyeceğine inanan yazar, kısa bir süre içinde şairin kendisinin de bu eseri tenkit edeceğine emin olduğunu belirtir.

3. Edebî Hadiseler

Abdullah Cevdet'in büyük emeklerle çıkardığı *İctihat* dergisinde yer alan yazılarından, dönemin edebiyat hareketlerini yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Bunun bir göstergesi olarak Ahmet Haşim'le Peyami Safa arasında yaşanan polemikle ilgili görüşlerini verebiliriz.

Abdullah Cevdet yazısına (Abdullah Cevdet, 1928c, s. 4887-4889) *Hükümdar ve Edebiyat* isimli kitabın müellifi Vittorio Alfieri'nin edebiyat tarifiyle başlar: "Eğlendirerek öğretmek, insani ihtisasları tahrik etmek, yükseltmek, bu ihtisasları alicenabane istikametlere tevcih etmek sanatı." Bu tanımdan sonraysa sözü Peyami Safa ile Ahmet Haşim arasında yaşanan polemige getirir.⁵ Bu polemikte Abdullah Cevdet'i asıl üzen nokta "Ahmet Haşim Bey gibi nesir ve nazmıyla ve bilhassa çok kuvvetli nesriyle ve üslubuyla mümtaz bir edibin ve Peyami Safa Bey gibi yaşının nispeten küçük olmasına rağmen roman yazmaktaki veludiyet ve maharetiyle mütehayyiz bir hikâye-nüvisimizin münazaralarında gösterdikleri lakaydiden" (Abdullah Cevdet, 1928c, s. 4887-4888) doğan hüznün ve teessürdür. Sembolist şairlerin parnasyen şairlerle girdiği fikir tartışmaları sırasında Paris'te olduğunu ifade eden yazar, şairlerin orada birbirlerinin üzerine yaylım ateşi açmalarına rağmen mezbeleden bir şeyler toplayarak diğerinin üzerine atmadıklarını belirtir ve Jean Moréas'nın dahil olduğu bir polemikten örnek verir. Fransa'nın en büyük sembolist şairlerinden biri olan Jean-Moréas Atina doğumlu bir Yunan'dır ve parnasyen şairlerin hiçbirisi çıkıp da şaire "ey palikarya senin edebiyat sahasında işin yok, seni belediye süpürgesiyle süpürüp Yunanistan'a atmalı" dememiştir. Peyami Safa ile Ahmet Haşim arasındaki polemikte ise Peyami Safa'nın Ahmet Haşim'e "Ya Seydi" diyerek Arap doğmasını yüzüne bir kara gibi sürmek istemesi ne kadar yanlışsa Ahmet Haşim'in "Tevfik Fikret Bey merhumun mülattıfa-yı şairane kabilinden olarak merhum arkadaşım İsmail Safa için söylediği bir beyti istimal ile taarruza geçmesi de nezakete o kadar az muvafıktır" fikrinde olan yazara göre millet ve milliyet hars ve hiddeti, gönül birliği ve kuvvet birliği demektir ve "İsteddiği kadar Arap, Çerkes, Gürcü, Kürt ana veya babadan dünyaya gelmiş olsun onun ruhunun anası babası Türk harsıdır. Şemsettin Sami Bey merhum halis muhlis bir Arnavut babanın sulbünden gelmişti. Fakat Türk harsının evladıydı ve onun Türk harsına ettiği hizmeti" ana babası Türk olan pek az vatandaş ifa etmiştir (Abdullah Cevdet, 1928c, s. 4888). Abdullah Cevdet'e göre milliyet gözetmeden Ahmet Haşim'le ilgili en doğru, en ağırbaşlı cevabı ise Hamdullah Suphi vermiştir⁶: "Ahmet Haşim Bey gibilerini yalnız Türk camiasına mensup addetmek hatırımdan geçmez, bu gibiler aynı zamanda Türk harsının hârisi ve naşiri ve Türk'ün mürebbi-yi fikrisidirler" (Abdullah Cevdet, 1928c, s. 4888).

Türkiye'de vatanperverlik heyecanının yaratıcısı olan Namık Kemal'in dedesi Arnavut'tur; kendi ifade ettiğine göre Abdülhak Hamit'in dedesinin dedesi mühtedi bir Bulgar veya Rum'dur. Bu durumun Türkiye için zenginlik anlamına geldiğine inanan Abdullah Cevdet üdebanın vazifesinin "tefrik-i kulûb değil tevcih-i kulûb" olduğunu söyler ve üdeba bunu yapmakta terâhî etse de hakiki edebiyat çok vazife-şinastır, o bunu yapacak ve kendisine zahir olmaktan başka sadematı işini güçleştirenleri az çok mahcup" edecektir, görüşünü belirtir (Abdullah Cevdet, 1928c, s. 4889).

Abdullah Cevdet bir başka yazısında Peyami Safa'nın *Edebiyat Gazetesi*'nde neşrettiği *Türk Yurdu*, *İctihat* ve *Sebîlürreşâd* dergileri hakkındaki görüşlerini uzun uzadıya eleştirir (Abdullah Cevdet, 1932b, s. 5779-5784). Adı geçen gazetede Peyami Safa *Türk Yurdu*, *İctihat* ve *Sebîlürreşâd* dergilerinin her birinin birer cereyanı temsil ettiğini; ümmetçilikten milliyetçiliğe geçildiği için *Türk Yurdu*'nun, asrılık gerçekleştiği için *İctihat*'ın rollerini tamamladığını ancak *Sebîlürreşâd*'in müdafaa ettiği Zühdiyet tamamen yıkıldığı için bu derginin mevcudiyetinde hak ve sebep olduğunu belirtmiştir. Abdullah Cevdet ise *Türk Yurdu*'nun vazifesinin bitmiş olduğu düşüncesine katılmaz. Peyami Safa'nın bunu anlaması için *İctihat*'ın 321 numaralı sayısındaki "Gazi Paşa Aydın Türk

⁵ Bu polemik hakkında geniş bilgi için bk. Beşir Ayvazoglu, "Harf İnkılabı öncesinde büyük bir kalem kavgası- Peyami Safa Ahmet Haşim'e karşı", *Tarih ve Toplum*, nr. 136, Nisan 1995, s. 41-47.

⁶ Yazının tamamı için bk. *Cumhuriyet*, "Ahmet Haşim Bey'e", nr. 1515, 29 Temmuz 1928, s. 3.

Ocağında" başlıklı yazıyı okumasını tavsiye eden Abdullah Cevdet, Peyami Safa nesliyle onları takip eden neslin okumadıklarını belirterek bundan da çok ümidi olmadığını söyler. Abdullah Cevdet'in bahsettiği yazıda Menemen olaylarını takip eden ve Türk Ocaklarının lağvedilmesinden birkaç ay sonra Gazi Paşa Aydın'ı ziyaret etmiş ve Türk Ocağı'nda bulunanlara köylerin durumunu sormuştur. Ancak kimseden cevap alamamış, Ocak reisi de araba tahsisatı olmadığı için köylere gidemediklerini sıkılarak söylemiştir. Bunun üzerine Gazi Paşa, Menemen hadisesini başlatan şeyhlerin köyleri dolaşmak için arabaları olup olmadığını sorar. Bu yazıyı hatırlattıktan sonra yazar "Türk gençleri yirmi dakikalık mesafedeki velinimet köyleri ve köylülere ziyaret etmek için arabaya ve tahsisata ihtiyaç gösterecek kadar 'Effemine', idealsiz ve mealsiz iseler" *Türk Yurdu*'nun vazifesinin bitmediğini vurgular (Abdullah Cevdet, 1932b, s. 5779).

Yarım milyon nüfuslu İstanbul'da Türk gençliğinin kaç mütalaa salonu olduğunu sorgulayan Abdullah Cevdet, göç edenlerden sonra İstanbul'da kalan 35.000 civarındaki Musevilerin çok sayıda ilmi cemiyetleri ve kütüphaneleri olduğunu söyler. Dr. Gustave le Bon'un vefatı nedeniyle kendisini sadece Musevi gençlerin konferans vermesi için davet ettiklerini belirterek bu konuda Türk gençliğinden hiç ses çıkmadığını ilave eder. Bulgar gençliğinin Almanya'da eğitim görmüş ideal kişiler tarafından nasıl eğitildiklerine dair birkaç örnek verdikten sonra yirmi haneli bir Bulgar köyünün bile bir sıhhiye memuru ile küçük bir hastanesi olduğunu söyler. Buna karşılık bizim köylülerimiz herhangi bir sağlık sorunuyla karşılaştıklarında en yakın hastaneye gidene kadar yolda ölmektedirler. Abdullah Cevdet'e göre köylüler verem, frengi, sıtma gibi hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Okumuş yazmış kimseler yüksek bir dal, çiçek veya yaprak olsalar da kökleri köylülerdir, halktır. Kökü gıdasız, hasta olan bir ağacın gururlanamayacağını belirten yazar daha önce farklı yazılarında da ifade ettiği üzere Bulgaristan'da on beş adet veremle ilgili dergi çıkarıldığını, sadece Sofya'da on adet veremle mücadele derneği bulunduğunu söyler. Türk gençleri ise ancak Galatasaray- Fenerbahçe maçı olduğunda sokaklara çıkmakta, günlük gazeteler ise ilk sayfalarında bu maçları haber yapmaktadır. Türk gençliğinde komünizme doğru bir temayülün olduğuna inanan yazar, gençlikte vicdan hürriyetine hürmet olmadığını, maskeli dolaşmaktan hoşlandıklarını ve hâl böyle iken *Türk Yurdu*'nun vazifesinin bitmek şöyle dursun henüz başlamamış olduğunu belirtir. *Türk Yurdu*'nun vazifesini "yurtta müreffeh ve muammer Türk ve Türk'te mesut ve mamur yurt görmek ve bunların esbabını uzun yıllar çalışarak hazırlamak" (Abdullah Cevdet, 1932b, s. 5781) şeklinde ifade eden Abdullah Cevdet, Türk gençliğinin yirmi dakikalık mesafedeki köye gitmek için dahi tahsisat istemesini, onların henüz doğmamış ya da çoktan ihtiyarlamış olduğunun bir göstergesi şeklinde kabul eder. Türk Ocakları'na gönderilen çok sayıdaki dergi hiç açılmadan bir köşede dururken bu yerlerde kumar oynanmakta, içki içilmektedir. *İçtihat*'ta bununla ilgili çıkan bir yazı üzerine Hamdullah Suphi Bey tarafından Ocaklar'da kumar oynanması, içki içilmesi yasaklanmıştır. Sağlık ve eğitim alanlarında gençliğin üzerine düşeni yapması gerektiğine inanan yazar, gençlerin hükümetten yardım talep etmek yerine hükümete yardım etmesi gerektiğini belirttikten sonra Peyami Safa'nın *İçtihat*'la ilgili düşüncelerine cevap vermeye geçer. Şapka giyildiği, kadınların peçesinin kaldırıldığı, Latin harfleri kabul edildiği, din ve devlet işleri ayrıldığı, hilafet kaldırıldığı için *İçtihat* da emeline ulaşmış diyebilirsin ancak *İçtihat*'ın 25 maddelik fikirlerini okumuş olsaydın bu fikirde olmazdın, diyerek Peyami Safa'ya cevap verir. Peyami Safa'nın çeşitli bahanelerle kendisiyle görüşmekten kaçındığını belirten yazar *İçtihat*'ın fikirlerini açıklamaya girişir. *İçtihat*'ın programındaki ilk madde vicdan hürriyetidir ancak gençlikte bu mevcut değildir. İkinci madde şahsi, maşeri, siyasi istiklallerin anası iktisadi istiklaldır ancak Türkiye'de telefon, elektrik, tramvay, havagazı gibi en önemli işletmeler yabancı şirketlerin elindedir ve tamamen onların lehine mukaveleler imzalanmıştır. "Talim ve terbiye öyle bir istikamet takip etmelidir ki fertler istinad noktalarını cemaatlerde değil

kendi kendilerinde bulsunlar ve zekâdan ziyade seciyye neşv ü nüma bulsun” (Abdullah Cevdet, 1932b, s. 5783) şeklinde ifade ettiği 6. maddenin de hiçbir şekilde gerçekleşmediğini belirten Abdullah Cevdet, *İçtihat*’taki maddeleri uygulamak bir yana bunların yanına bile yanaşmadığını söyler. Hâl böyleyken de Türkiye’nin bir değil bin *İçtihat*’a ihtiyacı vardır. Abdullah Cevdet, bu yazısının Peyami Safa gibi düşünen gençler tarafından okunması ümidiyle yazısını tamamlar.

4. Dergiler

Abdullah Cevdet’in dönem edebiyatını yakından takip ettiğinin göstergelerinden birisi de dergiler üzerine yazdığı eleştiri yazılarıdır. Abdullah Cevdet, *Tenkid* dergisinin başyazarı olan Bezmi Nusret [Kaygusuz]’in kendisine gönderdiği dergiyle ilgili düşüncelerini ifade ederken bir yandan da edebiyat hakkındaki genel görüşlerini ortaya koymaktadır (Abdullah Cevdet, 1326, s. 1-3). Abdullah Cevdet’e göre “Şimdi pek fena ve pek muzırr bir fikr hükümrandır: Teyid-i hürriyet ve tevs-i müfekkire vadisinde ne söylene, ne yazılsa ‘Efendim doğru, ne söylene ne yazılsa hakkınız var; fakat zamanı gelmemiştir.’ diyorlar. Halbuki hep bu tespitler, gelmediği iddia olunan zamanın geldiğine delil ve sened-i fiilidir.” (Abdullah Cevdet, 1326, s. 1). Bezmi Nusret’in dergide yer alan şu düşüncesine katılmıyor yazar: “Bedbaht memleketimizde bir tütüncü ile bir kahvecinin bir gazeteciden ziyade kazandığını, daha müsterihâne yaşadığını bilmez değiliz. Fakat sevda-yı sanat her şeye galebe ediyor.” (Abdullah Cevdet, 1326, s. 1). Çünkü ona göre bu düşünce bütün gençlere isabet eden kötü durumu da itiraf etmektedir. “Evvela görünüyor ki matmah-ı nazar, müsterihâne yaşamaktır. Saniyen ikrâr olunuyor ki sevda-yı sanat her şeye ve binaenaleyh fikr-i müfidiyete galebe ediyor. Halbuki biz ve daha ziyade siz, hayat-ı istirahat değil, hayat-ı gûşîş ve mugalebeye âşık olmalıyız.” “Yaşamak Korkusu”⁷ başlıklı yazısında bu konudan ayrıntılı bir şekilde bahsettiğini ifade eden yazar ‘Sanat sanat için’ düsturunu kabul etmediğini de söyler.

Bir şairin “Hayali fikir ile, fikri fiil ile ikmal ederse ve ancak böyle yaparsa sanat-ı şiir, büyüktür” düşüncesine katılan Abdullah Cevdet’e göre şairin cemiyet içinde çok önemli bir görevi vardır: “Gençlerimizin, genç kalemlerimizin vazife-yi samedâniyesi hakikat ve hakikat-i hayat üzerine gözleri açmaktır.” (Abdullah Cevdet, 1326, s. 1.) *Tenkid* dergisi bu gerçeği göz ardı ederse kendisinin tenkide uğraması kaçınılmazdır, düşüncesini ifade eden Abdullah Cevdet ‘sanata lüzum yoktur, şiir yazılmasın’ görüşüne de karşıdır. Ona göre muhtelif anasırdan ve fakat münferit bir kumandanın kumandası altında sert adımlarla geçen bir sınıf asker, en ulvi bir manzumedir. “Sokakları uyuz köpeklerle, fare, kedi, tavuk laşeleriyle mâli bir memlekette; telefonsuz, elektriksiz, şimendifersiz, fabrikasız, ticaretsiz, sanayisiz bir cemiyette şairlerin, muharrirlerin, münekkitletlerin işleri Fransa ve İngiltere’deki hem-mesleklerinin işlerinden ayrı olmak lazım gelmez mi? Her şeyden evvel yaşamak lazım, maddeten yaşamak lazım. Dimağlar ne kadar mehbî-i

⁷ Bu yazının başlığını Henry Bourdeaux’a ait *Yaşamak Korkusu* adlı romandan aldığını ifade eden Abdullah Cevdet önce romanın yazılış gayesinden bahseder. Buna göre Bourdeaux Fransa’nın çürüdüğünü, öldüğünü, nüfusunu ve nüfuzunu kaybetmekte olduğunu, gençlerin evlenmekten korktuğu için aile kurumunun ortadan kalktığını ve dolayısıyla manevi bir çöküş yaşandığını gözler önüne sermek istemiştir. Abdullah Cevdet’e göre Fransa’da yaşanan manevi çöküşün on katı, yüz katı, bin katı bizim memleketimizde yaşanmaktadır ve kimse bu gidişe dur demeyi akıl etmez. “Hayatın saffet-i beşeriyesi azm ve cehddir.” Diyen yazara göre bunların gereklerinden kaçmak hayattan, yaşamaktan korkmak demektir. Milletler fertlerin bir araya gelmesinden oluştuğu gibi bir milletin hakiki kıymeti olan millî seciyesi de fertlerinin tabii temayüllerinin kuvve-i muhassalasından meydana gelir. Vatana, millete hizmet ettiği sürece yapılan işin çok önemli olmadığını vurgulayan A. Cevdet’e göre hiçbir ülkede bizdeki kadar memur yoktur. Her şeyi hükümetten istemeye, beklemeye o kadar alışmışız ki kendi başımıza bir şey yapamıyoruz. Japonlardan uzun uzun bahsediyor. Rumların diğer ülkelerde çok başarılı işler yaptıklarını, bunun da yaşama korkusu duymadıklarından olduğunu söyler ve şu cümleyle yer verir: “Türkiye bir memlekettir ki memurin ekilir, istikrâz biçilir.” Bu yazının tamamı için bk. *İçtihat*, nr. 35, 15 TS 327/28 Kasım 1911, s. 911-915.

ulviyet olursa olsun, kökleri yine maddelerdedir? Efkâr-ı münevvere ashabı mensup oldukları cemiyetin dimağları makamındadırlar. [...] Anadolu aç ve çıplaktır. Rumeli nâr içinde ve muhtaç-ı nurdur. Yemen'e ve Afrika-yı Osmaniye ve Türkiye'nin her tarafına mekâtib-i iptidaiye muallimlerinden müteşekkil birer ordu sevk olunmalı. Bu, yapılabilir mi, bu yapılıyor mu? İşte 'Tenkid'in en mutena bir mevzuu." (Abdullah Cevdet, 1326, s. 2). Bu gerçeği takdir etmiş bir genç olarak Fenn-i Terbiye'nin müellifi Sâtı Bey'i örnek gösteren Abdullah Cevdet, yüzünü görmediği bu yazarı, kitabını gördüğünden beri kalbinde taşıdığını ifade eder. "Hamiyetli gençlerimiz galeyan ve cuşîş-i hamiyetlerini asar-ı cedide tercümesine sarf etsinler." diyen Abdullah Cevdet'e göre "Ahmet Refik Bey'in (Tarih-i Medeniyet) tercümesi [de], en celi ve en metin ve mukarrer bir hamiyet ve himmetin bürhânıdır." (Abdullah Cevdet, 1326, s. 2).

Abdullah Cevdet, *Tenkid* dergisiyle ilgili yazısının sonunda her işi hükümetten bekleyen bir milletin buluş yaşına bile girememiş olduğunu, âkil, hür ve muhtar olamayacağını, her şeyin hükümetten beklendiğini ancak her şeyde hükümete muavenet edecek güçte bir millet olunması gerektiğini ifade eder. Saadet-i mefkûreye çıkan yolların artık mesut olmadığını ancak müşkilat ile müzeyyen ve mübeccel olduğunu söyler.

Abdullah Cevdet bir başka yazısında *Akbaba*, *Hayat* ve *Servet-i Fünûn* dergilerinde yer alan yazı ve şiirlerle ilgili görüşlerini vermiştir (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4782-4783). İlk olarak *Akbaba*'daki Necip Fazıl ve Nazım Hikmet'in şiirlerini değerlendirir ve Necip Fazıl'ı "hususî bir perdeden terennüm etmeye sâiddir." (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4782) şeklinde niteler. Bir eleştiri olarak da "terennüm sa'ysiz olursa daha nefis ve kudema tabirince daha hoş-âyende olur." görüşündedir.

"Ey kalp beklemekten ümidini kes"

mısramı bir "sa'y" misali olarak gören Abdullah Cevdet gerek gramer gerekse mantık yönünden bazı aksaklıklara dikkat çeker.

"Enginden engine koşarken rüzgâr,
Bende bir yolculuk heyecanı var,
Battığım kayaya çarpan dalgalar
Çıkıverir sonsuz bir sefere diyor." (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4782)

kıtasında ise az çok bir tazelik işareti bulur.

Nazım Hikmet'in kuvvetli bir şair olduğunu belirten yazar örnek olarak verdiği

"Benim gönlüm bir kartaldır:
Nerde güzel görürsem ben
Haydi derim haydi saldır
Böyle her an döğüşmekten
Gagasının rengi aldr."

mısralarını güzel bulur fakat "saldırmak" fiilini "pek behimî bir hareket" olarak görür (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4782).

Hayat mecmuasının 1 Nisan tarihli 71. sayısında Müderris İzzet Bey'in İtalyan müdekkiklerden A. Niciforo'nun "Les Indices numeriques de la Civilisation et du Progrès" yani "Medeniyet ve terakkinin Kuran-ı adediyesi" adlı küçük eserini icmal ettiğini belirten Abdullah Cevdet, adı geçen kitabı kendisinin de iki seneden beri tercüme etmek emelinde olduğunu söyler. Yazının devamında Müderris İzzet Bey'in "eski şairleri ve muharrirleri taharri ve Bursalı Tahir Bey'in işini ikmal" ettiğini de ifade eder. *Hayat*'ta neşredilen diğer yazılarla ilgili kısa yorumları ise şöyledir: "Şekip Bey 'Terakki-i fikriyenin menşe ve tekâmülü' adlı makalelerine devam ediyor. Pek aladır. Necip Fazıl Bey'in Tabut'u fazla

matemi ve mağmumdur. Hamit Sadi Bey Türkiye coğrafyası yapıyor. ‘Büyük Katerina’nın hayatı hakkında bir eser-i tetkiki’ kendisini lezzetle ve dikkatle okutuveriyor. Nahid Sırrı Bey’in yazışı çok güzel. Üstad Cenab’ı diline dolaması neşe bozar.” (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4782). Abdullah Cevdet’in bu değerlendirmeleri onun dönemindeki edebiyatı yakından takip ettiğinin birer göstergesidir.

Aynı yazıda *Servet-i Fünun* dergisinin şiir ve edebiyat kısmının oldukça canlandığını ifade eden yazar, yine kısa yorumlarda bulunmuş; gramer ve mantık yönünden de bazı mısralar üzerinde özellikle durmuştur. Örneğin Halit Fahri’nin “İhtiras” başlıklı şiiriyle ilgili olarak şiiri iyi bulduğunu belirtir ancak şiirde geçen “tunç” kelimesini “bir (elif) veya (ayın) harfi takip etmiş olsaydı tamamen kusursuz” olacağını ifade eder. Diğer yorumlarından bazıları maktaları biraz israf etmese Cevdet Kudret Bey’in “Cenaze Alayı”nın iyi bir şiir; Yaşar Nabi Bey’in Kuşun Şarkısı’nda

“Camlar o andan beri duymadılar sesini”

mısraının, taze şairin hiss-i musikisinde de henüz çok taze olduğu, Ziya Osman Bey’in bir istidat müjdesi verdiği şeklindedir. Yazara göre “Akşam yanmış bir tavan gibi toprağa çöktü” mısraı bile onun şairlik istidadını göstermeye kâfidir (Abdullah Cevdet, 1928d, s. 4783).

Abdullah Cevdet’in dönemin dergileri hakkındaki görüşlerinden aldığımız son örnek Mersin Gençler Mecmuası *Toros*’la ilgilidir (Abdullah Cevdet, 1931b, s. 5598-5599). Ayda iki kez çıkan dergiyi Anadolu’da hatta tüm Türkiye’de çıkan dergiler arasında en ruhlusu olarak nitelendiren Abdullah Cevdet, derginin özellikle iktisadi kısmının çok kuvvetli olduğunu belirtir. Yazılardan anlaşıldığı kadarıyla bu dergide görev alan gençlerin Fransızca, Almanca, İngilizce bilen ve Avrupa’da tahsil etmiş olduklarını söyleyen yazara göre derginin edebî ve ahlâkî bölümü de dikkate değerdir.

Sonuç

Asıl mesleği, eğitimini Mekteb-i Tıbbiye’de aldığı doktorluk olan Abdullah Cevdet, hayatı boyunca aktif bir şekilde siyasetin de içinde olmuştur. Özellikle İslamiyet ve Doğu kültürü konusundaki çıkışları, din aleyhtarı görüşleri veya kurucuları arasında yer aldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni eleştirdiği yazıları nedeniyle değişik zamanlarda sürgüne gönderilmiş, çıkardığı dergiler kapatılmıştır. Abdullah Cevdet’in ikisini de faal bir şekilde sürdürdüğü doktorluk ve siyaset hayatı yanında dikkate değer bir başka cephesi de edebiyata olan ilgisi ve sevgisidir. Kesintilerle 1904-1932 yılları arasında 358 sayısını çıkardığı *İçtihat* dergisinde farklı isimlere ait birbirinden çok farklı alanlarda yer alan yazıların yanı sıra kendisinin yazmış olduğu edebî değerlendirme ve yorumlar, o dönemin Türk edebiyatı hakkında farklı bir bakışla bilgi sahibi olmamızı sağlar.

Tanıdığı olduğu döneminin edebiyatçılarını, yeni çıkan eser ve dergilerini değerlendirdiği bu yazılardan, onun Türk edebiyatını yakından takip ettiği sonucu çıkmaktadır. Sadece Türk edebiyatı değil Fransız edebiyatını da yakından takip ettiği anlaşılan Abdullah Cevdet yeri geldiğinde Türk şair ve yazarlarıyla Fransız edebiyatçıları arasında kıyaslama yoluna da gitmektedir. İki edebiyat arasındaki bu kıyaslamalar aynı zamanda iki farklı medeniyetin de kıyaslanması gibidir. Kendisi de şiir yazmış olan Abdullah Cevdet, döneminin edebiyat hadiseleri ve edebiyatçıları hakkında değerlendirme yaparken şiir zevki ve anlayışını da ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeler vesilesiyle bazen kendi şiirlerine de göndermeler yaparak şair tarafını da ortaya çıkarmak gayesi içinde gibidir.

Sanatı hakkında bilgi verdiği, yorumlarda bulunduğu sanatçıları veya eserleri değerlendirmeye tâbi tutan Abdullah Cevdet, olanla olması gereken kıyaslamasına da

gider. Bir eseri incelerken özelliklerini tüm cepheleriyle vermeye çalışır, bir yandan da aslında dönemin sosyal, tarihî şartlarına göre nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini verir. Örneğin, dönemin şartlarına göre “Sanat, sanat içindir” anlayışının zamanı olmadığına ve edebiyatçılara böyle dönemlerde düşen önemli görevler olduğuna inanmıştır.

Sonuç olarak, Türk düşünce ve siyaset hayatında -kabul edilmiş-edilmemiş; gerçekleştirilebilecek-uç görüşleriyle- önemli bir yere sahip olan Abdullah Cevdet’in edebiyatçı tarafının da gözden uzak tutulmaması ve tarihimizde iz bırakmış isimlerin farklı cepheleriyle ele alınması gerektiği inancındayız.

Kaynakça

- Abdullah Cevdet (1326). Bezmi Nusret Bey’e. *İçtihat*, 1, 1-3.
- Abdullah Cevdet (1327). Yaşamak Korkusu. *İçtihat*, 35, 911-915.
- Abdullah Cevdet (1329). Hayat ve âsâr: Üstad Ekrem- tahassüsât. *İçtihat*, 1-90, 2003-2004.
- Abdullah Cevdet (1330). Ey Türk uyan!. *İçtihat*, 120, 364-365.
- Abdullah Cevdet (1923a). Abdülhak Hamit Bey’le mülakat. *İçtihat*, 152, 3143-3145.
- Abdullah Cevdet (1923b). Kitap Tetkikleri: Dağa Çıkan Kurt. *İçtihat*, 152, 3150-3153.
- Abdullah Cevdet (1923c). Dağa Çıkan Kurt- Devam ve hitam. *İçtihat*, 153, 1373-1374.
- Abdullah Cevdet (1925a). Nüzhet Sabit Bey kardeşimiz. *İçtihat*, 173, 3477-3478.
- Abdullah Cevdet (1925b). Tevfik Fikret Bey merhum. *İçtihat*, 187, 3701-3706.
- Abdullah Cevdet (1925c). Hareket-i Fikriye: Hatırât-ı Meşâhir. *İçtihat*, 179, 3577-3578.
- Abdullah Cevdet (1927a). Ahmet Hikmet Bey. *İçtihat*, 230, 1.
- Abdullah Cevdet (1927b). Abdülhak Hamit Bey. *İçtihat*, 235, 4470-4472.
- Abdullah Cevdet (1927c). Muhibb-i kadimimiz Süleyman Nazif Bey’in irtihali ve bazı hatıralar. *İçtihat*, 220, 4225-4227.
- Abdullah Cevdet (1927d). Fikri hareketler: Piyale. *İçtihat*, 220, 4236-4238.
- Abdullah Cevdet (1927e). Edebi tahliller: Miras. *İçtihat*, 235, 4475-4479.
- Abdullah Cevdet (1927f). Yeni eserleri tahlil: Şair-i A’zam. *İçtihat*, 238, 4552-4554.
- Abdullah Cevdet (1927g). Elem Çiçeklerinin tercümesi münasebetiyle. *Hayat*, 2(33), 32.
- Abdullah Cevdet (1928a). Sahife-yi tenkit: Yedi Meşale. *İçtihat*, 252, 4798-5001.
- Abdullah Cevdet (1928b). Kervan. *İçtihat*, 252, 5000-5001.
- Abdullah Cevdet (1928c). Ahmet Haşim-Peyami Safa Beyler Müsademesi. *İçtihat*, 258, 4887-4889.
- Abdullah Cevdet (1928d). Sahife-yi Tenkit: (Akbaba)’nın edebî ilavesi. *İçtihat*, 251, 4782-4783.
- Abdullah Cevdet (1930a). Abdülhak Hamid Bey. *İçtihat*, 291, ??.⁸
- Abdullah Cevdet (1930b). Edebi tahlil: Gayyâ. *İçtihat*, 294, 5365-5366.
- Abdullah Cevdet (1931a). Tahlil: Kürkcü Dükkânı. *İçtihat*, 316, 5598.
- Abdullah Cevdet (1931b). Toros- Mersin Gençler Mecmuası. *İçtihat*, 316, 5598-5599.

⁸ Bahsi geçen yazı, derginin ilk sayfasında yer aldığı için sayfa numarasını tespit edemedik.

- Abdullah Cevdet (1932a). Edebi tahlil: İkimiz (Şiir Mecmuası). *İçtihat*, 346, 5727-5729.
- Abdullah Cevdet (1932b). İşimiz bitmemiştir. *İçtihat*, 351, 5779-5784.
- Ayvazoğlu, B. (1995). Harf İnkılabı öncesinde büyük bir kalem kavgası- Peyami Safa Ahmet Haşim'e karşı. *Tarih ve Toplum*, 136, 41-47.
- Bingöl, U. (2018). Şair-i Azam'a Mektup'a dair bir inceleme. *SUTAD*, 44, 137-152.
- Hamdullah Suphi (1928). Ahmet Haşim Bey'e. *Cumhuriyet*, 1515, 3.
- Hanioğlu, M. Ş. (1988). Abdullah Cevdet. *İslâm Ansiklopedisi*, (1), 90-93.
- Kahraman, H. (2023). Cumhuriyetin ilk yıllarında fikri dergiler ve felsefi kültür. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 485-497.